

Onderzoek gezinscoaching Rotterdam

J. Snippe

F. Schaap

A. Kruize

B. Bieleman

**ONDERZOEK
GEZINSCOACHING
ROTTERDAM**

September 2009

INTRAVAL

Groningen-Rotterdam

COLOFON

© St. INTRAVAL

Postadres:
Postbus 1781
9701 BT Groningen
E-mail info@intraval.nl

www.intraval.nl

Kantoor Groningen:
St. Jansstraat 2C
Telefoon 050 - 313 40 52
Fax 050 - 312 75 26

Kantoor Rotterdam:
Goudsesingel 184
Telefoon 010 - 425 92 12
Fax 010 - 476 83 76

September 2009

Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Tekst: drs. J. Snippe, drs. F. Schaap, drs. A. Kruize, drs. B. Bieleman
Opmaak: drs. M. Haaijer
Druk: Copy Copy
Opdrachtgever: GGD Rotterdam-Rijnmond

ISBN: 978 90 8874 072 5

INHOUDSOPGAVE

	Pagina
Hoofdstuk 1 Inleiding	1
1.1 Achtergrond	1
1.2 Probleem- en vraagstelling	3
1.3 Voorstudie	4
1.4 Opzet en verloop onderzoek	5
1.5 Leeswijzer	11
Hoofdstuk 2 Achtergrond gezinnen	13
2.1 Kenmerken	13
2.2 Inkomstenbron	17
Hoofdstuk 3 Aard problematiek	21
3.1 Opvoeding	21
3.2 Financiën	23
3.3 Woonsituatie	24
3.4 Persoonlijke kenmerken	25
3.5 Cumulatie van problemen	26
Hoofdstuk 4 Aanpak gezinscoaches	29
4.1 Gestelde doelen	29
4.2 Duur trajecten	34
Hoofdstuk 5 Resultaten	37
5.1 Bereikte doelen	37
5.2 Doorverwijzingen	42
5.3 Huidige situatie gezinnen	43
Hoofdstuk 6 Conclusies	47
6.1 Problematiek	47
6.2 Gestelde doelen	48
6.3 Bereikte doelen	49
6.4 Voorkomen terugval	50
6.5 Huidige situatie	51
6.6 Ten slotte	52
Geraadpleegde literatuur	53

1. INLEIDING

Ouders kunnen te maken hebben met allerlei soorten problemen, zoals schulden, middelengebruik, problemen met de woonsituatie en relatieproblemen. Dit heeft vaak gevolgen voor de opvoeding van kinderen. Ook de kinderen kunnen problemen geven, bijvoorbeeld door vervelend gedrag op straat of school of door crimineel gedrag. Gezinnen waarbij zowel ouders als kinderen meerdere problemen hebben zijn vaak zogenoemde multi-probleem gezinnen. Soms hebben deze gezinnen al contact gehad met meerdere hulpverleners, zonder dat dit tot duidelijke resultaten heeft geleid. In de gezinscoachingsprojecten in Rotterdam wordt voor deze gezinnen een gezinscoach ingeschakeld, vooral als psychosociale problematiek een rol speelt. In veel gevallen komt ook crimineel en overlastgevend gedrag voor. Een gezinscoach helpt de ouder(s) orde op zaken te stellen en gaat samen met de ouder(s) na welke oplossingen er voor de problemen zijn.

1.1 Achtergrond

Kenmerkend voor multi-probleemgezinnen is dat de problemen veelvoudig, complex en chronisch van aard zijn (Ghesquière 1993). Multi-probleem gezinnen hebben problemen bij het uitvoeren van vrijwel alle gezinstaken: het opvoeden van kinderen; het bevorderen van het individueel welzijn van de gezinsleden afzonderlijk; het voeren van een huishouding; het verwerven en handhaven van een maatschappelijke positie; en het vormgeven van een partnerrelatie. Soms is een (licht) verstandelijk handicap bij de jeugdige en/of de ouders een bijkomende factor in de problematiek (Olijve e.a. 2000). Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat er een sterk verband bestaat tussen problematische opvoedingssituaties en gedragsproblematiek bij kinderen (Ormel e.a. 2000). Binnen de opvoedingswetenschappen bestaat tegenwoordig een grote mate van consensus over de voorwaarden waaraan een succesvolle opvoeding moet voldoen. Het lijkt kort gezegd te gaan om het vinden van een juiste balans tussen aandacht, affectie en ondersteuning aan de ene kant, en het uitoefenen van toezicht aan de andere kant. Het één blijkt niet goed te werken zonder het ander. Problemen in de opvoeding en ontwikkeling ontstaan zowel in affectarme omgevingen waarin de nadruk eenzijdig ligt op controle, als in omgevingen waarin weliswaar van kinderen wordt gehouden, maar waarin geen of weinig regels gelden en hen nooit iets wordt verboden. Een goede balans tussen steun en toezicht blijkt niet alleen kenmerkend voor een geslaagde gezinsopvoeding, maar bijvoorbeeld ook voor de opvoeding in publieke domeinen zoals kinderopvang, school, vrije tijd en jeugdzorg (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling 2001).

De laatste jaren wordt er veel gesproken en geschreven over ‘protectieve factoren’: factoren die gezinnen beschermen tegen de desastreuze effecten van risicocumulatie. Het onderzoeksterrein is volgens Hermans (2005) complex. Uit onder meer zijn onderzoek blijkt dat steunende sociale netwerken een dam opwerpen tegen allerlei problemen (Daly 2007; Van Egten e.a. 2008). Gezinnen met een steunend sociaal netwerk voeden beter op. Hoe het precies werkt is niet altijd duidelijk. Wel blijkt dat negatief opvoedingsgedrag (schreeuwen tegen kinderen, kinderen slaan) afneemt en dat positief opvoedingsgedrag (knuffelen en complimenten geven) toeneemt naarmate ouders een bevredigender ondersteunend netwerk hebben (Hashima e.a. 1994).

Jeugdigen die het gevoel hebben in hun primaire omgevingen (vooral thuis en op school maar ook in andere verbanden) gewaardeerd te worden, lopen aanzienlijk minder kans op psychische problemen, in de criminaliteit te belanden, verslaving, schooluitval enzovoort. Het tot stand brengen van die sociale verbondenheid is de meest krachtige vorm van preventie. Dit is niet alleen een primaire taak voor het gezin, maar voor allen die bij het opvoeden van kinderen betrokken zijn: een gedeelde verantwoordelijkheid van ouders, onderwijs, jeugdwelzijn, jeugdzorg, vrije tijdssector en andere sectoren die een bijdrage leveren aan de ondersteuning van ouders en kinderen.

Empirische studies laten ook zien dat vermindering van de draaglast (risicofactoren) en versterking van de draagkracht (beschermende factoren) in problematische gezinnen de gezonde ontwikkeling kan bevorderen en een positieve bijdrage kan leveren aan het voorkomen van kinderleed en maatschappelijke overlast (Spanjaard e.a. 1994).

Gezinscoachingsprojecten Rotterdam

Rotterdam telt vele vormen van hulpverlening voor gezinnen. Bij de gezinscoachingsprojecten gaat het met name om Intensieve Begeleiding Afro-Caribische Gezinnen (IBAG), Vroegtijdige Interventie Gezinnen (VIG), Gezamenlijke Aansturing Aanpak Feijenoord (GAAF) en GezinsKracht. De projectleiding van GezinsKracht wordt uitgevoerd door de GGD Rotterdam-Rijnmond, terwijl de overige drie worden uitgevoerd door Jeugdplein, tegenwoordig FlexusJeugdplein, de lokale en preventieve jeugdhulpverlening in de stadsregio Rotterdam (tabel 1.1).¹

Tabel 1.1 Kenmerken gezinscoachingsprojecten Rotterdam

	IBAG	VIG	GAAF	GezinsKracht
Projectleiding	Jeugdplein	Jeugdplein	Jeugdplein	GGD
Doelgroep	Afro-caribische gezinnen	Uitkerings-gerechtigden met kinderen tot 15 jaar	Multi-probleem-gezinnen	Gezinnen met gebrek aan regie
Trajectduur	6 maanden + max. 6 maanden verlenging	6 maanden + max. 6 maanden verlenging	6 maanden + max. 6 maanden verlenging	6 maanden
Aanmelding	DOSA-regisseur	DOSA-regisseur	DOSA-regisseur	Coördinator JONG/CJG
Kenmerken	Probleemgedrag (overlast en criminaliteit) bij kinderen	Probleemgedrag (overlast en criminaliteit) bij kinderen	Probleemgedrag (overlast en criminaliteit) bij kinderen	Geen criminele gezinnen
Capaciteit	20 plekken per jaar	45 plekken per jaar	20-24 plekken per jaar	3-6 plekken per deelgemeente

Dwang en drang

Een belangrijk verschil tussen de gezinscoachingsprojecten is vrijwilligheid. GezinsKracht en GAAF zijn vrijwillige hulpverleningstrajecten, terwijl gezinnen bij VIG en IBAG worden gedwongen hulpverlening te accepteren. Wanneer ouders niet willen meewerken aan dit zorgtraject, kunnen er sancties volgen op de uitkering, vanuit de Wet Werk en Bijstand (WWB). Deze stok achter de deur is bij sommige gezinnen de enige manier om binnen te komen en hulp te bieden.

¹ Op 30 juli 2008 zijn de Rotterdamse instellingen voor jeugdzorg Jeugdplein en Flexus gefuseerd. In dit rapport wordt de naam Jeugdplein gebruikt. Het onderzoek heeft betrekking op de periode voor de fusie.

De regisseur van de Deelgemeentelijke Organisatie Sluitende Aanpak, kortweg DOSA-regisseur, besluit tot verwijzing naar VIG/IBAG en GAAF. De teamleider van VIG/IBAG beslist of het gezin aan de criteria voldoet. Deze criteria zijn: WWB-uitkering met een grote afstand tot scholing/arbeidsmarkt; multi-probleemkinderen onder de 16 jaar (criminaliteit; opvoeding/school; wonen en gezondheid; en administratie/schulden); pedagogische onmacht van ouders; vrijwillige hulpverlening is niet afdoende; drang en dwang is noodzakelijk. Gezinnen waarbij niet zozeer sprake is van zorgmijndend gedrag, maar bij de ouders wel een gebrek aan regie is, hetgeen bijvoorbeeld blijkt uit onvoldoende zeggenschap over de kinderen, en niet in staat zijn de financiën te beheren, komen in aanmerking voor GezinsKracht. Daarnaast kan bij deze gezinnen de afstemming tussen de hulpverleners die zich met het gezin bezighouden onvoldoende zijn. Een gezin wordt aangemeld via de JONG-coördinator. JONG is een laagdrempelige voorziening in de deelgemeenten die zijn opgegaan in de Centra voor Jeugd en Gezin.

Doelstellingen

Alle vier hulpverleningsprojecten zijn gericht op vermindering van de draaglast en versterking van de draagkracht van problematische gezinnen. Het einddoel is het optimaliseren van de ontwikkelingskansen van de kinderen. De overlappende doelstellingen van de vier soorten intensieve gezinscoaching zijn:

- het doorbreken van chaotische gezinssituaties;
- het verbeteren van de opvoeding, voornamelijk op het gebied van kindbegeleiding, kostwinnerschap en huishouding;
- het verbeteren van de kansen op scholing en op de arbeidsmarkt voor ouders en kinderen;
- het terugdringen en voorkomen van derde generatie bijstandsafhankelijken, gedragsproblematiek en maatschappelijke overlast bij kinderen;
- het bevorderen van de integratie van problematische gezinnen in de Nederlandse samenleving.

Onderzoek

De gemeente Rotterdam heeft onderzoeks- en adviesbureau INTRAVAl opdracht geven een onderzoek uit te voeren naar de resultaten van de intensieve gezinscoachingsprojecten IBAG, VIG, GAAF en Gezinskracht. Het doel van het onderzoek is in kaart te brengen wat de meetbare veranderingen in risico- en beschermende factoren binnen problematische opvoedingssituaties zijn. Het gaat hierbij om resultaten van de interventie voor ouders en kinderen. In dit hoofdstuk worden de onderzoeksopzet en -uitvoering beschreven.

1.2 Probleem- en vraagstelling

De probleemstelling van het onderzoek kan als volgt worden geformuleerd:

In hoeverre heeft de inzet van gezinscoaches geleid tot (blijvende) resultaten op de opvoedingssituatie in gezinnen en het problematische gedrag van kinderen?

Onderzoeksvragen

1. Welke doelen stellen gezinnen zichzelf?
2. In hoeverre bereiken de gezinnen tijdens het coachingstraject de door hen gestelde doelen?
3. In hoeverre zijn de gezinnen in staat tijdens en na afloop van het coachingstraject hun problemen op te lossen?
4. In hoeverre is het problematisch gedrag (waaronder overlastgevende en criminele activiteiten) van kinderen veranderd?

5. Zijn de bereikte doelen minimaal een jaar na beëindiging van het coachingstraject nog in tact?
6. In hoeverre zijn de individuele gezinsleden tevreden over verschillende aspecten van de gezinscoachinginterventie en over de veranderingen in de opvoedingssituatie?

1.3 Voorstudie

Voorafgaand aan het evaluatieonderzoek is een voorstudie uitgevoerd, waarin de kwaliteit van de door de gezinscoaches vastgelegde dossiers van de begeleidde gezinnen is onderzocht. Het doel van deze voorstudie is na te gaan in hoeverre de dossiers beschikbaar zijn, welke informatie in de dossiers aanwezig is en in hoeverre hiermee (een deel van) de onderzoeksvragen kan worden beantwoord.

Uit de voorstudie is gebleken dat de contacten van de gezinscoach met de gezinnen zijn vastgelegd in Worddocumenten. Van elk contact is een kort verslag gemaakt. Door het volledige dossier door te nemen, wordt een goed beeld verkregen van de problematiek in het gezin, de doelen die zijn gesteld ter verbetering en de activiteiten en inspanningen van de gezinscoach, het gezin en andere hulpverleners die op specifieke doelen worden ingezet. De omvang van de dossiers verschilt per gezin en varieert van vijf tot 40 A4-vellen. De dossiers zijn geanalyseerd aan de hand van een gestandaardiseerd schema, gebaseerd op de algemene doelen van intensieve gezinscoaching. Er zijn in de startnotitie vijf algemene doelen geformuleerd: doorbreken van chaotische gezinssituaties; verbeteren van de opvoeding; verbeteren van kansen op scholing en arbeidsmarkt voor ouders en kinderen; terugdringen bijstandsafhankelijkheid, gedragsproblematiek en maatschappelijke overlast bij kinderen; en bevorderen van de integratie van problematische gezinnen in de Nederlandse samenleving.

Voor het meten van deze algemene doelen is een analyseschema opgesteld. Naast het vastleggen van algemene kenmerken van de gezinnen (personalia van ouders en kinderen; woonsituatie; inkomen en werk; aanmelding/verwijzing; en hulpverleningsgeschiedenis) is tevens de problematiek geïnventariseerd die in de gezinnen speelt en door de gezinscoaches in de dossiers zijn vastgelegd. Bij problematiek is onderscheid gemaakt naar problemen in de gezinssituatie (maatschappelijk; economisch; wonen; persoonlijk, relationeel; opvoeding) en opvoedingssituatie (communicatie; structuur; opleiding kinderen; gedragsproblemen kinderen; overlast en criminaliteit kinderen). De doelen die de gezinnen zichzelf hebben gesteld zijn in het schema naar problematiek vastgelegd en tevens is geïnventariseerd in hoeverre deze doelen tijdens het gezinscoachingstraject zijn bereikt.

Resultaten

Het belangrijkste resultaat van de voorstudie is dat de meeste dossiers aanwezig en beschikbaar zijn. Alleen bij GAAF ontbreken volgens enkele gezinscoaches een tiental dossiers. Met name van de trajecten die in de beginperiode zijn uitgevoerd zijn niet altijd de dossiers aanwezig. De gezinscoaches hebben in de beginperiode mogelijk de verslagen op hun eigen computer opgeslagen. De toegankelijkheid van de dossiers die wel beschikbaar zijn is goed. De dossiers zijn zowel digitaal als op papier aanwezig. Verder is de informatie waarmee de resultaten van gezinscoachingstrajecten kunnen worden bepaald, voor een belangrijk deel in de dossiers aanwezig. De structurering van de dossiers verschilt echter. In de beginperiode zijn met name de dossiers van Jeugdplein minder goed gestructureerd. Sinds eind 2006 is dit verbeterd. Voor Gezinskracht van de GGD geldt dat de dossiers gedurende de hele looptijd van het project minder gestructureerd zijn. Dit betekent dat het meer tijd heeft gekost om de voor de evaluatie benodigde informatie uit de dossiers te halen.

1.4 Opzet en verloop onderzoek

Het onderzoek bestaat uit een retrospectief onderzoek. De bedoeling is inzicht te verkrijgen in de interventie van de gezinscoaches, de resultaten die zijn behaald tijdens het interventietraject en het resultaat minimaal een jaar na beëindiging van het traject. Er is geen sprake van een effectevaluatie.² Tijdens de uitvoering is de opzet van het onderzoek enigszins gewijzigd. Het laatste onderdeel, een enquête onder de gezinnen die een gezinscoach hebben gehad, kon niet worden uitgevoerd. Hieronder wordt ingegaan op de oorspronkelijke opzet en aangegeven op welke wijze het onderzoek hiervan heeft moeten afwijken.

A. Dossieronderzoek

Uit de startnotitie blijkt dat sinds de start van de verschillende projecten tot april 2007 in totaal ongeveer 130 problematische gezinnen een traject hebben afgerond. De startdatum van de projecten verschillen. De pilots van GAAF, VIG en IBAG zijn gestart in september 2004, terwijl de pilot van GezinsKracht een jaar later, in september 2005 is gestart. In 2006 zijn de projecten ondergebracht in een stedelijke pool en is tevens de capaciteit uitgebreid (gemeente Rotterdam 2007).

Beschikbare dossiers

Op basis van de in de startnotitie van de gemeente Rotterdam vermelde aantallen problematische gezinnen die tot april 2007 een traject hebben afgerond, zouden in totaal ongeveer 130 dossiers moeten worden bestudeerd. Verdeeld naar project zou het gaan om: 32 IBAG gezinnen; 58 VIG gezinnen; 25 GAAF gezinnen; en 15 GezinsKracht gezinnen. Om uitspraken te kunnen doen over (tenminste) een jaar na uitstroom worden gezinnen in het onderzoek meegenomen die tot 1 januari 2008 zijn uitgestroomd. Uit tabel 1.2 blijkt dat er in totaal tot 1 januari 2008 179 dossiers beschikbaar zijn. Hiervan zijn echter in 62 dossiers de trajecten niet gestart of afgebroken. Deze dossiers behoren tot de niet afgeronde trajecten en zijn derhalve niet geanalyseerd.

Tabel 1.2 Aantallen dossiers sinds start project tot 1 januari 2008

	GezinsKracht	GAAF	IBAG en VIG*	Totaal
Beschikbare dossiers	64	22	93	179
Niet gestarte/ afgebroken trajecten	26	2	34	62
Afgeronde trajecten	38	20	59	117
Geanalyseerde dossiers	27	17	58	102

* Tijdens het analyseren bleek dat de dossiers van IBAG en VIG veelal niet van elkaar zijn te onderscheiden.

Wanneer de dossiers naast de aantallen uit de startnotitie worden gelegd, blijkt dat het geschatte aantal afgeronde trajecten niet geheel overeenkomt met het aantal trajecten dat daadwerkelijk is afgerond. Bij GezinsKracht is het aantal enigszins hoger (een geschat aantal van 15 afgeronde trajecten tegenover 64 gestarte maar 38 daadwerkelijk afgeronde trajecten), terwijl de aantallen bij GAAF en IBAG/VIG lager zijn (een geschat aantal van 90 afgeronde trajecten tegenover 99 gestarte maar 59 daadwerkelijk afgeronde trajecten). In de dossiers van de niet gestarte of afgebroken trajecten zijn vaak wel een intake en/of een plan van aanpak aanwezig, maar blijkt het traject geen vervolg te hebben gekregen. Dit komt relatief veel voor bij GezinsKracht en IBAG/VIG (26 respectievelijk 34 niet gestarte of afgebroken trajecten), maar minder bij GAAF (twee niet gestarte of afgebroken

² Daarvoor is een andere (meer tijd en geld kostende) opzet vereist, bestaande uit een voor- en nameting bij een experimentele en een controlegroep.

trajecten). Van alle bij GezinsKracht aangemelde gezinnen is 41% van de trajecten niet gestart of voortijdig afgebroken, bij VIG/IBAG is dit 37% en bij GAAF 9%.

Verloop dossieronderzoek

Voor het inzien van de dossiers is contact opgenomen met de individuele gezinscoaches. Met hen zijn afspraken gemaakt om de dossiers in te zien. De gezinscoaches uit de beginperiode zijn, op enkele uitzonderingen na, niet meer werkzaam als gezinscoach. Om hun gezinsdossiers in te zien zijn collega's en teamleiders benaderd die een groot deel van de betreffende dossiers hebben achterhaald. De afgesloten dossiers van GezinsKracht en GAAF zijn niet op één centraal punt gearchiveerd maar een gezinscoach heeft zijn of haar dossiers in eigen beheer, ook wanneer een gezin (tijdelijk) over is gedragen naar een andere coach. Hierdoor komt het voor dat er op twee plekken delen van het dossier van één gezin zijn aangetroffen. Van IBAG en VIG heeft de teamleider de digitale documenten van de dossiers in beheer.

- GGD: GezinsKracht

De dossiers bestaan voornamelijk uit worddocumenten. Er is gebruik gemaakt van een aantal standaardformulieren, zoals het aanmeldingsformulier, het plan van aanpak en de eindtaxatie. Deze standaardformulieren zijn niet altijd volledig ingevuld en soms ontbreken ze in het dossier. Daarnaast zijn de documenten onder verschillende benamingen opgeslagen, waardoor het niet altijd direct duidelijk is welke documenten bij welk gezin horen. Het sorteren van de worddocumenten en het ordenen van zo volledig mogelijke dossiers blijkt arbeidsintensiever te zijn dan vooraf was gedacht.

In de meeste dossiers is een verslag te vinden van de huisbezoeken, afspraken met instellingen en dergelijke. Hierin is vaak per bezoek of afspraak een beschrijving gegeven van wat er heeft plaatsgevonden. Om een goed beeld te krijgen van de problemen binnen een gezin en welke acties de gezinscoach heeft ondernomen met het gezin, dienen deze verslagleggingen in zijn geheel te worden doorgelezen. De verslagen bevatten per dossier tussen de 30 en 40 pagina's. De doelen waaraan wordt gewerkt zijn niet altijd concreet weergegeven. Uit de verslagen is wel te achterhalen aan welke verbeterpunten door de gezinscoaches met name is gewerkt. Aangenomen is dat deze vaak impliciet weergegeven doelen de met de gezinnen afgesproken doelstellingen zijn.

- Jeugdplein: GAAF, IBAG en VIG

De gezinscoaches van GAAF hebben zelf alle digitale dossiers in beheer. Deze dossiers zijn in geprinte versie, aangevuld met ingekomen brieven en overige stukken opgeslagen in een afgesloten archiefkast. Afgesloten dossiers zijn beneden in het gebouw in het archief opgeslagen. De afgesloten dossiers van IBAG en VIG zijn via de teamleider verkregen. Deze heeft alle digitale documenten van de afgesloten dossiers in beheer. De niet-digitale documenten zijn niet beschikbaar.

Alle dossiers van Jeugdplein bevatten een intakeformulier, een plan van aanpak en een eindevaluatie. Deze zijn in de meeste dossiers redelijk volledig ingevuld. Het intakeformulier, het plan van aanpak en de eindevaluatie omvatten gezamenlijk zo'n 30 tot 40 pagina's. Een deel van de informatie overlapt elkaar. De eindevaluatie is het grootste document, hierin is ook een groot deel van het intakeformulier en het plan van aanpak opgenomen. De dossiers zijn vanaf eind 2006 beter gestructureerd dan daarvoor.

In het intakeformulier is de problematiek van het gezin al deels in kaart gebracht. In het plan van aanpak wordt per leefgebied het probleem of de problemen geschetst en zijn doelen geformuleerd. In de eindevaluatie is daarnaast het verloop van de contacten met de gezinscoach weergegeven. Tevens is vermeld welke doelen volgens de gezinscoach zijn

behaald en aan welke, eventueel met behulp van vervolghulpverlening, nog gewerkt moet worden.

Door de evaluevaluatie in zijn geheel te lezen, is van de bestudeerde dossiers een goed beeld verkregen van de uitgangssituatie van het gezin en de ontwikkeling die in gang is gezet. In een aantal gevallen komen in de evaluatie echter problemen en gebeurtenissen naar voren die wel van belang blijken te zijn, maar die niet in de eerdere documenten zijn genoemd. De omgekeerde situatie komt ook voor: in het dossier zijn relevante omstandigheden vermeld die niet zijn benoemd in de evaluevaluatie. Voor een volledige beeldvorming blijkt het derhalve noodzakelijk te zijn om alle documenten zorgvuldig door te lezen.

De gegevens uit de dossiers van 102 gezinnen zijn vervolgens aan de hand van het analyseschema verwerkt. Wanneer in de dossiers gegevens ontbreken dan is dit in het schema vermeld. In verband met de interbeoordelaar betrouwbaarheid zijn voorafgaand aan de verwerking enkele dossiers door de onderzoekers apart beoordeeld en vervolgens in het onderzoeksteam gezamenlijk besproken. Uit tabel 1.3 blijkt dat de geanalyseerde dossiers met name 2005 als startjaar hebben (43 dossiers). De meeste gezinnen uit de geanalyseerde dossiers zijn in 2007 uitgestroomd (50).

Tabel 1.3 Aantallen geanalyseerde dossiers naar startjaar en jaar van afsluiten (Afsl.) traject

	Gezinskracht		GAAF		IBAG / VIG		Totaal	
	Start	Afsl.	Start	Afsl.	Start	Afsl.	Start	Afsl.
2004	-	-	4	-	32	-	36	-
2005	23	-	6	-	14	-	43	-
2006	4	1	7	-	12	11	23	12
2007	-	18	-	6	-	26	-	50
2008	-	8	-	11	-	21	-	40
Totaal	27	27	17	17	58	58	102	102

Casusbeschrijvingen

Om een indruk te geven van het type gezin waarmee gezinscoaches de afgelopen jaren hebben gewerkt, is een willekeurige selectie gemaakt van gezinnen die een traject hebben doorlopen in GezinsKracht, GAAF en IBAG/VIG. Deze casusbeschrijvingen van probleemgezinnen worden in hoofdstuk 2 en 3 in aparte kaders gepresenteerd.

B. Enquête gezinnen

De oorspronkelijke opzet voor het afnemen van de enquête onder de gezinnen wijkt af van het feitelijke verloop. Hieronder volgt eerst de oorspronkelijke opzet, vervolgens wordt beschreven hoe het onderzoek daadwerkelijk is verlopen.

Oorspronkelijke opzet

Onder de gezinnen die aan de coachingstrajecten hebben deelgenomen zou een gestandaardiseerde tevredenheidsvragenlijst worden afgenomen, aangevuld met vragen over bereikte en gecontinueerde doelen, de zogenoemde C-toets. Om in contact te komen met de gezinnen zou gebruik worden gemaakt van de gegevens die bij de hulpverleningsinstellingen bekend zijn. Bij de hulpverleningsinstellingen die de gezinscoachingstrajecten verzorgen, GGD Rotterdam-Rijnmond en Stichting Jeugdplein Rotterdam, zijn de adressen ten tijde van het coachingstraject bekend. Nadien hebben de gezinscoaches echter geen contact meer met het gezin.

De dossiers met contactgegevens (adres en mobiele telefoonnummers) dateren uit de periode dat de trajecten zijn gestart. Met name de mobiele telefoonnummers blijken in een

groot aantal gevallen niet langer actueel te zijn. De adressen zijn dat vaak nog wel. Om medewerking te verkrijgen van de gezinnen is afgesproken dat allereerst door één van beide hulpverleningsinstellingen contact zou worden opgenomen met de gezinnen. Zij zouden het onderzoek toelichten en de ouder(s) om medewerking aan het onderzoek vragen. Wanneer zij willen meewerken vraagt de gezinscoach een recent telefoonnummer en toestemming om dit door te geven aan de onderzoekers. De onderzoekers maken vervolgens een afspraak met het gezin voor het afnemen van de vragenlijst. De vragenlijst wordt telefonisch afgenomen als de betrokkene voldoende Nederlands spreekt en in staat is de vragen telefonisch te beantwoorden. Indien er belemmeringen zijn om de vragenlijst telefonisch af te nemen zou een afspraak worden gemaakt voor het face-to-face afnemen van de vragenlijst. Indien de betrokkenen willen deelnemen en een telefoonnummer doorgeven voor het afnemen van de vragenlijst zouden zij hiervoor worden beloond met een irischeque ter waarde van maximaal 15 euro. Deze cheque zouden zij per post krijgen toegestuurd.

Verloop

Met de uitvoerende partijen is afgesproken dat zodra een deel van de dossiers is doorgenomen, de namen van de gezinnen aan de teamleider van een gezinscoachingsproject worden doorgegeven. Zij benaderen vervolgens de gezinnen en vragen om toestemming. Van begin af aan hebben de onderzoekers onvoldoende respons gekregen op deze wijze van benaderen van gezinnen. Volgens de teamleiders van de gezinscoachingsprojecten zijn de meeste gezinscoaches die destijds de gezinnen hebben begeleid niet meer in dienst. Verder zijn er geen actuele telefoonnummers en ontbreekt het de gezinscoaches aan tijd om bij de gezinnen langs te gaan. Bovendien verwachten zij dat niet alle adressen nog actueel zijn en lopen de gezinscoaches een geringe kans dat hun inspanningen niets oplevert. Tevens verwachten de teamleiders een lage respons. Om dit te verhogen is aan de onderzoekers gevraagd of er geen vergoeding kan worden gegeven aan gezinnen die meewerken. Dit is vervolgens in overleg met de opdrachtgever gerealiseerd.

Na drie maanden zijn twee gezinnen geënquêteerd. Daarnaast is één gezin bereikt door de gezinscoach, maar heeft te kennen gegeven niet te willen meewerken. De teamleiders geven aan dat zij om de gezinnen te kunnen benaderen behoefte hebben aan actuele adressen of telefoonnummers. De onderzoekers hebben deze gegevens niet en kunnen er evenmin de beschikking over krijgen. Ook de opdrachtgever zegt geen toegang te hebben tot registratiesystemen met actuele adressen. Het meest voor de hand liggende systeem is de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA). De GGD heeft voor dit onderzoek echter evenmin toegang tot de GBA. Een verzoek hiertoe en een voor het onderzoek opgesteld protocol waarin de dataverzameling, de vastlegging van de onderzoeksgegevens op persoon en de toegang tot de gegevens nauwkeurig is beschreven, is door de GGD afgewezen.

In overleg met een teamleider van FlexusJeugdplein is in mei 2009 afgesproken de Sociale Dienst te benaderen voor het verkrijgen van actuele adressen. Nagenoeg alle gezinnen (90%) hebben ten tijde van het gezinscoachingstraject een uitkering van de Sociale Dienst. De verwachting is dat ook enkele jaren later een groot deel nog steeds een uitkering heeft. Bovendien is de Sociale Dienst nauw betrokken bij de uitvoering van de projecten GAAP en IBAG/VIG. De onderzoekers hebben contact opgenomen met de Sociale Dienst met het verzoek om hun medewerking. Dit verzoek wordt niet op voorhand afgewezen. De dienst stelt wel als voorwaarde dat de inspanning van de medewerkers van de Sociale Dienst tot een minimum beperkt blijven. Dit betekent dat tijdrovend werk als het opzoeken van adressen van de gezinnen vooral door de onderzoekers moet worden uitgevoerd. Het opzoeken van actuele adressen en (mobiele) telefoonnummers heeft gegevens van 64 gezinnen opgeleverd. Met de GGD en Flexus/Jugdplein is vervolgens afgesproken dat zij een brief sturen naar de gezinnen. In de brief wordt de gezinnen gevraagd mee te werken aan het onderzoek. Wanneer ze niet willen meewerken kunnen ze zich afmelden, laten ze

niets van zich horen dan is dit een impliciete toestemming en zal contact met ze worden opgenomen door de onderzoekers. Als beloning en motivatie zullen ze een irische cheque met een waarde van 15 euro ontvangen.

Vanwege de tijdrovende en procedurele activiteiten voorafgaand aan het verkrijgen van de gegevens en telefoonnummers van de gezinnen is, na overleg met de Jeugdconsul, uiteindelijk echter besloten dat het afnemen van de C-toets niet meer in de onderzoeksplanning past en derhalve geen doorgang kan vinden.

C. Interviews

Met enkele betrokkenen zijn interviews gehouden over met name de uitvoering van de gezinscoaching. De gesprekken zijn gevoerd met een leidinggevende van de gezinscoachingsprojecten en enkele gezinscoaches, waarbij aandacht is besteed aan de uitvoering van de coachingstrajecten en de knelpunten die zich in de praktijk hebben voorgedaan.

D. Registratiegegevens

De registraties van politie en leerplicht kunnen een aanvullend beeld geven van de problemen die de kinderen thuis hebben, op straat of op school. Om na te gaan of kinderen (weer) in de fout gaan is het idee om bij de politie gegevens op te vragen over overlast en misdrijven. De opdrachtgever stelt echter voor deze gegevens via de SISA-registratie na te gaan. De onderzoekers hebben vervolgens uitgezocht of met deze gegevens de informatie kan worden verkregen waarmee enkele onderzoeksvragen kunnen worden beantwoord.

Stedelijk Instrument Sluitende Aanpak (SISA)

Om jongeren met meervoudige problematiek adequaat te helpen, heeft de gemeente Rotterdam een sluitende aanpak ontwikkeld. In het Stedelijk Instrument Sluitende Aanpak (SISA) zijn alle organisaties vertegenwoordigd, die met jongeren/kinderen werken. Gezamenlijk vormen zij een sluitend netwerk om de kinderen en jongeren die risico's lopen of problemen hebben te signaleren en te begeleiden. SISA richt zich op alle instellingen, organisaties, deelgemeenten en gemeentelijke diensten die de betreffende kinderen/jongeren en eventueel hun gezinnen via een op maat gesneden traject hulpverlening bieden en begeleiden. Van de jongeren die worden aangemeld wordt een registratie bijgehouden van de resultaten die met hen worden bereikt. De bedoeling is de mutaties in de SISA-registratie voor dit onderzoek te gebruiken om na te gaan of jeugdigen uit gezinnen die door een gezinscoach zijn begeleid na het traject als risicojongere zijn gesignaleerd. Een van de doelen van het gezinscoachingsproject is immers te voorkomen dat jongeren uit deze gezinnen (weer) in aanraking komen met de politie of anderszins risico's lopen.

- Privacy

In maart 2009 heeft de privacyofficer van de GGD een brief doorgestuurd gekregen over een verzoek van de onderzoekers om inzage in politiegegevens. Een deel van de politiegegevens, met name gegevens die betrekking hebben op overlast, moet sinds de wijziging per 1 januari 2008 in de Wet op de politiegegevens, worden ingediend bij de korpsbeheerder, zijnde de burgemeester van Rotterdam. Bij het verzoek dient het onderzoeksvoorstel te zijn bijgevoegd. De privacyofficer bleek niet op de hoogte van het onderzoek te zijn. Na lezing van de opzet heeft hij contact opgenomen met de onderzoekers en medegedeeld dat de opzet niet kan zonder een privacyprotocol. In dit protocol dient te zijn aangegeven op welke wijze de onderzoekers met persoonsgegevens omgaan.

Door de onderzoekers is in maart 2009 naar voorbeeld van een privacyprotocol dat voor een ander, vergelijkbaar onderzoek is gebruikt en dat door de privacyofficer is aangereikt,

een privacyprotocol opgesteld. Op voorstel van de privacyofficier is in het protocol onder meer aangegeven dat gebruik wordt gemaakt van de SISA-database van de GGD. Hiermee kan worden nagegaan of jeugdigen na het traject nog als risicojongere zijn geregistreerd in SISA, bij de politie of bij leerplicht. Voor deze bestandenvergelijking is het noodzakelijk dat gebruik kan worden gemaakt van direct identificerende gegevens.

Dit protocol is begin april ter beoordeling voorgelegd aan de privacyofficier. Hij heeft zich hierbij laten adviseren door externe juristen. Eind april is de conclusie dat de door de onderzoekers voorgestelde onderzoeksmethode, beschreven in het protocol, toch niet aan de privacyregels van de GGD zou voldoen. Volgens de externe juristen verbiedt het SISA-reglement het verstrekken van tot personen herleidbare gegevens; het verstrekken van anonieme gegevens is echter wel toegestaan. Verder stellen zij dat de Gedragscode gezondheidsonderzoek in beginsel geen mogelijkheden biedt om de persoonsgegevens te verkrijgen, al was het maar door het ontbreken van een bezwaarmogelijkheid in het privacyprotocol. Zij stellen wel een alternatief voor. Om de data te matchen kan gebruik worden gemaakt van een anonieme koppeling van de gegevens. De identificerende gegevens van SISA en een databestand met persoonsgegevens van de gezinnen kunnen via eenzelfde coderingsmechanisme worden vervangen door een uniek codenummer. De sleutel (het coderingsmechanisme) berust dan bij een Trusted Third Party (TTP), bijvoorbeeld een notaris. Dit is een derde partij die voldoende waarborg kan bieden dat de wijze van versleuteling niet bekend wordt en er voor zorgt dat het onderzoeksbestand niet alsnog met SISA gegevens wordt verrijkt. Dat laatste kan doordat de koppeling bij de TTP plaatsvindt of onder diens controle bij de datamanager van SISA. Een geanonimiseerd databestand kan echter niet worden gekoppeld aan de dossiers van de gezinscoaches. In dat geval zou niet duidelijk worden of in de periode voorafgaand, tijdens of na afloop van het gezinscoachingstraject misdrijven zijn gepleegd. Hiermee zou een belangrijke vraag van het onderzoek onbeantwoord blijven. Om die reden is alleen gebruik gemaakt van gegevens van de politie.

Politie

In het bedrijfsprocessensysteem legt de politie de contacten tussen burger en politie vast. Hierbij kan het gaan om incidentmeldingen en aangiften van misdrijven. Van alle meldingen en aangiften worden het incident en de locatie vastgelegd. Indien de politie gevolg geeft aan de melding of aangifte worden tevens de naam en geboortedatum van betrokkenen geregistreerd. Zij kunnen als verdachte, getuige of betrokkene in het bedrijfsprocessensysteem terechtkomen. Er kan in het bedrijfsprocessensysteem worden gezocht op onder meer persoon. Hiervoor zijn unieke persoonsgegevens, zoals een naam en geboortedatum, nodig.

- Instemmingsverklaring

Aan het College van procureurs-generaal is toestemming gevraagd om inzage te krijgen in de politiegegevens voor de jaren 2005-2008 bij de politie Rotterdam ten behoeve van het onderzoek naar de resultaten van gezinscoachingsprojecten. Dit verzoek is door het College van procureurs-generaal, namens de minister van Justitie, ingewilligd. De onderzoekers hebben de registraties van de politie ontvangen waaruit per kind gegevens kunnen worden verkregen van: een jaar voor instroom; de trajectperiode (periode tussen in- en uitstroom); en (tenminste) één jaar na uitstroom.

- Delictgegevens

Uit de dossiers van de projecten zijn de namen en geboortedata van alle gezinsleden gehaald. De namen en geboortedata zijn vergeleken met persoonsgegevens in het bedrijfsprocessensysteem van de politie. De gegevens van de jongeren uit gezinnen die hebben deelgenomen aan de gezinscoachingsprojecten zijn van de politie verkregen voor de

periode dat zij aan het traject hebben deelgenomen, een jaar voorafgaand aan het traject en een jaar nadat ze zijn uitgestroomd.

Leerplicht

Met de dienst Jeugd, Onderwijs en Samenleving is overleg gevoerd over het verkrijgen van de benodigde leerplichtregistraties. Het verzoek voor het verkrijgen van de registraties is ingewilligd. In het verkregen bestand zijn het aantal dagen verzuim, in een enkel geval redenen voor verzuim en achtergrondinformatie in de periode van een jaar voor start van de gezinscoach tot een jaar na de gezinscoaching te achterhalen. Hierdoor kan de overlast, criminaliteit en verzuim/spijbelresultaten van de kinderen voor een middellange termijn worden nagegaan.

1.5 Leeswijzer

Dit rapport geeft een beschrijving van verschillende gezinscoachingsprojecten in Rotterdam. Er wordt aandacht besteed aan de interventie van de gezinscoaches, de resultaten die zijn behaald tijdens het interventietraject en het resultaat minimaal een jaar na beëindiging van het traject. Hoofdstuk 2 behandelt de achtergronden van de gezinnen. De aard van de verschillende problemen in de gezinnen komt in hoofdstuk 3 aan de orde. Aan beide hoofdstukken zijn enkele casusbeschrijvingen van probleemgezinnen toegevoegd. Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 de aanpak van de gezinscoaches beschreven, gevolgd door de resultaten van de gezinscoaching in hoofdstuk 5. Tot slot worden in het laatste hoofdstuk, hoofdstuk 6, de conclusies gepresenteerd.

2. ACHTERGROND GEZINNEN

Gezinnen met een meervoudige sociale problematiek worden vaak multi-probleemgezinnen genoemd. De problemen hebben zich als het ware opgestapeld. Niet alleen de veelheid, maar ook de verwevenheid van de problemen is kenmerkend voor deze gezinnen (Baartman en Dijkstra 1987). Bovendien zijn de problemen vaak langdurig, transgenerationeel en weerbarstig voor hulp (Baartman 1987). In de literatuur wordt een verscheidenheid aan aspecten genoemd die kenmerkend zijn voor gezinnen waarin de problemen zich hebben opgestapeld, zoals: zorg en opvoeding (verwaarlozing, kindermishandeling); sociaal netwerk (sociale ondersteuning en beperkte deelname aan de samenleving); kenmerken ouder (weinig opleiding, eigen problematiek zoals alcoholisme); werksituatie ouder (werkloosheid, schulden). De belangrijkste kenmerken die multi-probleemgezinnen met elkaar gemeen hebben zijn, dat er een veelheid aan problemen speelt, dat de problemen langdurig zijn en dat ze met elkaar verweven zijn. Bovendien worden problemen vaak van generatie op generatie doorgegeven.

Door de verwevenheid houden de problemen elkaar in stand en komen veel gezinnen in een negatieve spiraal. Zelf zijn zij niet meer in staat de opeenstapeling van problemen op te lossen. De problematiek is bovendien chronisch en doet zich vaak al gedurende langere tijd voor. Bij multi-probleemgezinnen doen de problemen zich in hoofdzaak voor op drie gebieden: socio-economisch gebied, psychosociaal en in de opvoeding. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de achtergrondkenmerken van de gezinnen voorzover die kenmerken uit de geanalyseerde dossiers naar voren komen.

2.1 Kenmerken gezin

Voor de kenmerken van de gezinnen is gekeken naar de samenstelling, de leeftijd van de ouder(s), het aantal kinderen in een gezin en de leeftijden van de kinderen.

Gezinssamenstelling

Van de gezinnen is 80% éénoudergezin met een moeder als gezinshoofd (tabel 2.1). Met name bij GezinsKracht (93%) en de gezinscoachingstrajecten IBAG en VIG (83%) is het percentage eenoudergezinnen met alleen een moeder hoog. Het project GAAF kent een relatief hoog percentage twee-oudergezinnen. Gezinnen met een alleenstaande vader komen nagenoeg niet voor. Slechts in één geval is in de dossiers een multi-probleemgezin aangetroffen met een alleenstaande vader.

Tabel 2.1 Gezinssamenstelling naar project

	GezinsKracht		GAAF		IBAG / VIG		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%
eenoudergezin (moeder)	25	93	9	53	48	83	82	80
eenoudergezin (vader)	-	0	-	0	1	2	1	1
twee-oudergezin	2	7	8	47	9	15	19	19
Totaal	27	100	17	100	58	100	102	100

Vergeleken met de samenstelling van alle Rotterdamse huishoudens met kinderen is het percentage eenoudergezinnen in de gezinscoachingstrajecten hoog. In 2006 telt Rotterdam ruim 86.000 huishoudens met kinderen. Hiervan bestaat 65% uit een (echt)paar met

kinderen, terwijl 35% een eenoudergezin betreft, ongeveer 30.000 gezinnen. Niet al deze eenoudergezinnen zijn zorgbehoevend. In het volkshuisvestingsbeleid maakt de gemeente Rotterdam onderscheid naar aandachtsgroepen. Eén van de aandachtsgroepen is eenoudergezinnen. Uit een publicatie van het Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS) blijkt dat Rotterdam in 2006 22.140 huishoudens van de aandachtsgroepen een eenoudergezin is en 14.400 een (echt)paar met kinderen. Van de huishoudens met kinderen die tot de aandachtsgroepen behoren in Rotterdam is derhalve 61% een eenoudergezin, terwijl 39% van de aandachtsgroepen bestaat uit een (echt)paar met kinderen. Aangezien 80% van de gezinnen in de gezinscoachingstrajecten een eenoudergezin is, is het bereik van deze aandachtsgroep relatief hoog.

Gezin 002

Een alleenstaande moeder met vijf jonge kinderen van drie tot 14 jaar leeft op een kale, betonnen vloer, terwijl de woning door schulden bij de energiemaatschappij niet is verwarmd en verlicht. De kinderen slapen op een matras op de grond. De woning is sterk vervuild, vieze kleding ligt her en der op de vloer, ongedierte kruipt door huis en het toilet is verstopt. De moeder spreekt matig Nederlands, maar werkt naast haar uitkering als schoonmaakster. Ze heeft een goed contact met haar kinderen, verzorgt ze en toont affectie. Ze heeft moeite met het nakomen van afspraken. In het contact met school is ze slordig. Ze vergeet afspraken voor ouderavonden en rapportbesprekingen. Haar gedrag heeft er toe geleid dat instanties minder bereid zijn haar tegemoet te komen. Het oudste kind pest thuis de andere kinderen, is agressief op straat en op school. Moeder kan hem niet aan. Het tweede kind begint vergelijkbaar agressief gedrag te vertonen, zowel op school als op straat.

Eind 2006 komt het gezin in GAAF. Na een half jaar is de vooruitgang onvoldoende en wordt de hulpverlening verlengd. De moeder wilde geen hulp meer. Ze heeft echter een nieuwe woning toegewezen gekregen en om die te behouden dient ze zich aan de afspraken te houden. Ze accepteert de hulp. Het gezin stroomt door naar IBAG. In de psycholoog die haar bijstaat voor haar emotionele problemen heeft moeder geen vertrouwen. Het doel haar stabielier te maken wordt niet gehaald. Voor het oudste kind is OTS aangevraagd. Eind 2007 wordt hij uit huis geplaatst. In oktober 2008, bijna twee jaar na de start wordt de gezinscoaching beëindigd. De moeder is met achterlating van de kinderen en zonder opvang te regelen naar het buitenland vertrokken omdat haar zoon er in het ziekenhuis is opgenomen. De uitkering wordt stopgezet, het gezin wordt overgedragen aan de Dosa-regisseur.

Leeftijden

In 102 dossiers zijn 121 ouders aangetroffen; 83 gezinnen zijn een eenoudergezin en 19 gezinnen een tweoudergezin. Van bijna een kwart van de ouders (23%) is de leeftijd niet bekend (tabel 2.2). In de dossiers van deze gezinnen is geen geboortedatum of leeftijd aangetroffen. Vooral van het gezinscoachingsproject GAAF zijn de leeftijden vaak niet beschikbaar. Van de ouders waarvan wel een leeftijd beschikbaar is, is ruim een vijfde (22%) ouder dan 40 jaar op het moment dat zij in een gezinscoachingstraject zitten. Met name VIG en IBAG hebben relatief veel gezinnen met ouders boven de 40 jaar (28%). Hun kinderen zijn vaak al tieners of zijn van oudere leeftijd. Een deel woont niet meer thuis en woont zelfstandig. Een vijfde van de ouders (22%) is jonger dan 30 jaar.

Tabel 2.2 Leeftijd ouders naar project

	GezinsKracht		GAAF		IBAG / VIG		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%
jonger dan 25 jaar	7	24	-	0	4	6	11	9
25 - 30 jaar	6	21	1	4	9	13	16	13
31 - 35 jaar	8	28	-	0	10	15	18	15
36 - 40 jaar	4	14	4	16	13	19	21	17
ouder dan 40 jaar	3	10	5	20	19	28	27	22
onbekend	1	3	15	60	12	18	28	23
Totaal	29	100	25	100	67	100	121	100

De gezinnen die een gezinscoach hebben gehad en waarvan de dossiers zijn bestudeerd tellen in totaal 320 thuiswonende kinderen. Een derde (32%) van de kinderen is bij de start van het gezinscoachingstraject tussen de 13 en 18 jaar oud, ruim een kwart (28%) is tussen de acht en 12 jaar oud en bijna een vijfde is tussen de vier en zeven jaar oud. Eveneens bijna een vijfde (17%) is jonger dan vier jaar en gaat nog niet naar de basisschool. Hiervan is 5% bij de start van het gezinscoachingstraject nog baby. Naar project zijn er enkele verschillen. GezinsKracht kent relatief weinig kinderen in de leeftijd van 13 tot 18 jaar (19%), terwijl bij de gezinnen in GAAF meer dan de helft van de kinderen (52%) in die leeftijdscategorie valt. Naarmate kinderen ouder worden, wordt de kans groter dat hun ouders niet meer bij elkaar wonen. Uit de Jeugdmonitor Rotterdam blijkt dat het percentage kinderen dat in een éénoudergezin woont toeneemt van 10% in de peuterleeftijd tot 19% in de derde klas van het voortgezet onderwijs (GGD Rotterdam 2008).

Tabel 2.3 Leeftijd thuiswonenden kinderen naar project bij aanvang interventie

	GezinsKracht		GAAF		IBAG / VIG		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%
0 jaar	5	8	-	0	10	5	15	5
1 - 3 jaar	11	16	2	3	24	13	37	12
4 - 7 jaar	14	22	7	10	39	21	58	18
8 - 12 jaar	18	28	14	21	58	30	90	28
13 - 18 jaar	12	19	35	52	55	29	102	32
ouder dan 18 jaar	1	1	7	10	3	1	11	3
onbekend	4	6	2	3	1	1	7	2
Totaal	65	100	67	100	190	100	320	100

Gezinnen die een gezinscoach hebben gehad, zijn in het algemeen grotere gezinnen. Twee vijfde van de gezinnen (40%) heeft vier of meer thuiswonende kinderen. Van de GezinsKrachtgezinnen is bijna een vijfde (18%) een groot gezin met vier of meer kinderen. Met name de GAAF gezinnen zijn relatief groot; meer dan de helft (53%) heeft vier of meer kinderen. Bij IBG/VIG is dit 45%.

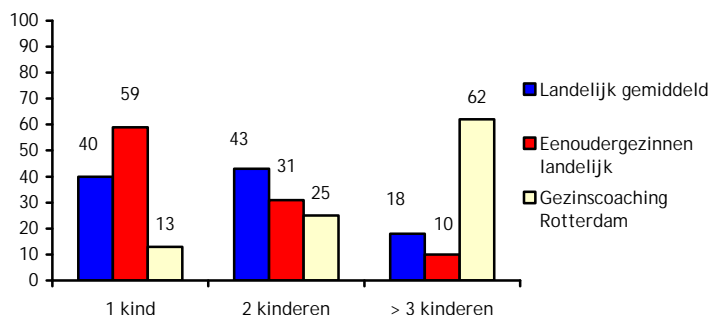
De GezinsKrachtgezinnen tellen gemiddeld minder kinderen; meer dan 60% van de gezinnen in GezinsKracht heeft één of twee kinderen tegenover een vijfde (18%) van de gezinnen in GAAF en een derde (33%) van de gezinnen in IBAG/VIG.

Tabel 2.4 Aantal thuiswonenden kinderen bij start traject

	GezinsKracht		GAAF		IBAG / VIG		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1 kind	6	22	-	0	7	12	13	13
2 kinderen	11	41	3	18	12	21	26	25
3 kinderen	5	19	5	29	13	22	23	22
4 kinderen	4	15	4	23	10	17	18	18
5 kinderen	-	0	2	12	9	16	11	11
6 of meer kinderen	1	3	3	18	7	12	11	11
Totaal	27	100	17	100	58	100	102	100

Vergeleken met de landelijke verdeling van het aantal kinderen per gezin, wordt duidelijk dat de gemiddelde omvang van de gezinnen met gezinscoaching groot is. Uit figuur 2.1 blijkt dat ruim twee vijfde (43%) van de Nederlandse gezinnen twee kinderen heeft, twee vijfde één kind en bijna een vijfde (18%) drie of meer kinderen. Eenoudergezinnen hebben vaak minder kinderen. Ruim de helft (59%) bestaat uit een ouder met één kind, bijna een derde (31%) heeft twee kinderen en een minderheid van 10% heeft drie of meer kinderen. De samenstelling van de Rotterdamse gezinnen met gezinscoaching wijken hiervan sterk af. Vooral relatief grote gezinnen hebben de afgelopen jaren in Rotterdam een gezinscoach toegewezen gekregen. Het percentage gezinnen met één kind en gezinscoaching is met 13% relatief laag, zeker in vergelijking met het landelijke percentage eenoudergezinnen met één kind.

Figuur 2.1 Percentage huishoudens naar aantal kinderen in gezinscoachingsprojecten Rotterdam, eenoudergezinnen landelijk en gemiddeld landelijk in 2006

Bron: CBS Statline 2009, bewerking INTRAVAl

Etniciteit

Van ruim een kwart van de gezinnen (26%) is de etniciteit niet in de dossiers vermeld. Daarnaast is van 17% van de gezinnen op grond van de beschrijving in de dossiers wel bekend dat de ouder(s) uit het buitenland afkomstig is, omdat er bijvoorbeeld geen of slecht Nederlands wordt gesproken, maar is onduidelijk wat het herkomstland is. Voor de overige gezinnen geldt dat 6% de Nederlandse etniciteit heeft en 16% afkomstig is van Curaçao, Aruba of Bonaire. IBAG richt zich expliciet op Afro-Caribische gezinnen. Meer dan de helft van de IBAG/VIG gezinnen heeft een Afro-Caribische achtergrond.

Verder is 12% van alle met gezinscoaching bereikte gezinnen van Marokkaanse herkomst, is 8% Surinaams en 3% Turks. De overige 12% is afkomstig uit overige niet-westerse landen, met name uit Afrikaanse landen (onder meer Somalië, Zaïre, Angola, Kaapverdië) en uit Zuid-Amerika (Dominicaanse Republiek).

Gezin 035

Moeder met vijf kinderen in de leeftijd van één tot 17 jaar. Het gezin wordt aangemeld door SoZaWe en wordt geplaatst in VIG. De vader van de kinderen is door de moeder de deur geweest. De man had veel schulden en bemoeide zich noch met de opvoeding noch met het huishouden. Het gezin woont in een kleine woning met drie kamers. Het oudste kind heeft een kamer voor zich alleen, de overige vier (één tot zes jaar) delen een kamer. Moeder heeft schulden bij vrienden en kennissen, de financiële administratie is een chaos. Ze heeft verder moeite met de opvoeding van de jongste vier kinderen. Bij de start van het traject is er sprake van verwaarlozing. Een van de middelste kinderen heeft de diagnose ADHD. De oudste zoon heeft politiecontacten. Moeder is erg neerslachtig. Ze heeft een zelfmoordpoging gedaan.

Begin 2007 start de gezinscoaching. De gezinscoach start met de financiën en de administratie. De ziektekostenverzekering wordt geregeld. het gezin verhuist naar een grotere woning en schaft nieuwe meubels aan. De jongste kinderen gaan naar een kinderdagverblijf. Dochter met ADHD gaat naar een Boddeartcentrum, voor een dagbehandeling vanwege ernstige opvoedingsproblemen. De oudste zoon krijgt hulp bij Kernpunt, een vangnet voor hardnekkige probleemjongeren die moeilijk bereikbaar zijn voor de reguliere jeugdhulp. Moeder bezoekt een psychiater en krijgt antidepressiva en therapie. Verder ontvangt ze schuldhulpverlening en training voor het op orde houden van de financiële administratie. Daarnaast is er thuiszorg geregeld voor twee keer in de week. Na een half jaar is de gezinscoaching beëindigd.

2.2 Inkomstenbron

In 5% van de gezinnen in de gezinscoachingstrajecten heeft een ouder werk (tabel 2.5). Het beroep is niet altijd bekend. Van enkele ouders is in de dossiers het beroep genoemd. Hierbij gaat het om een schilder en een pedagogisch medewerker. Een persoon heeft een eigen bedrijf. De inkomsten die hiermee worden verkregen zijn niet exact bekend. Meestal zijn de inkomsten echter beperkt, door laag betaald werk of een part-time baan.

De meeste gezinnen moeten rondkomen van een uitkering (85%), meestal een bijstandsuitkering op naam van de moeder. Bij VIG/IBAG is een WWB uitkering één van de criteria voor deelname. Naast een uitkering hebben sommige moeders een baantje. Zo vult een alleenstaande moeder met vijf thuiswonende kinderen die bij de start van het gezinscoachingstraject zes tot 14 jaar zijn, haar uitkering aan door schoonmaakwerk te doen. Van 10% van de gezinnen is de inkomstenbron echter niet bekend. In deze dossiers zijn geen aanwijzingen gevonden voor de inkomstenbron van het gezin. Onduidelijk is of één of beide ouders werken of dat zij een uitkering ontvangen.

Tabel 2.5 Inkomstenbron bij start traject

	GezinsKracht		GAAF		IBAG / VIG		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Loon	2	7	2	12	1	2	5	5
Uitkering	23	85	7	41	57	98	87	85
Onbekend	2	7	8	47	-	-	10	10
Totaal	27	100	17	100	58	100	102	100

In het algemeen geldt dat het inkomen van de gezinnen in de coachingstrajecten laag is, ook als een ouder werk heeft. Het risico voor kinderen om in armoede te leven hangt sterk samen met het type huishouden waartoe zij behoren. De kans op armoede is bij een paar met minderjarige kinderen en bij de overige huishoudentypen aanmerkelijk kleiner dan bij een eenoudergezin. Kinderen in eenoudergezinnen hebben een grote kans om in armoede op te groeien (Otten e.a. 2008). In 2006 had 36 procent van deze groep een laag inkomen. Dit aandeel is bijna vier keer zo hoog als gemiddeld. Vrouwen maken relatief vaak deel uit

van deze gezinnen. De ongunstige inkomenspositie van deze groep komt onder meer, doordat de ouder, vaak een alleenstaande moeder, doorgaans de enige binnen het gezin is die een inkomen heeft. Bovendien gaat het hierbij vaak om een inkomen op bijstandsniveau.

In de Rotterdamse gezinnen is vaak geen vader aanwezig. In de dossiers waarin de gezinscoach verslag doet van de activiteiten komen vaders slechts sporadisch voor. Een deel van de vrouwen heeft kinderen van meerdere mannen. Het betalen van alimentatie lijkt echter niet aan de orde. In geen enkel dossier is hiervan melding gemaakt.

De duur van armoede is een belangrijke aanvullende indicator van armoede. Het maakt veel verschil of er incidenteel van een laag inkomen sprake is of dat dit gedurende langere tijd het geval is. Bij eenoudergezinnen met een uitkering is het risico op langdurige armoede het grootst (Otten e.a. 2008).

Ook langdurige armoede, tenminste vier jaar in een uitkering, komt verhoudingsgewijs het vaakst voor bij eenoudergezinnen. Landelijk leefde in 2005 7% van de kinderen in een eenoudergezin (25.000) in langdurige armoede (Otten e.a. 2008). Onder eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen komt een langdurig laag inkomen relatief het meest voor. Gegevens over de duur van de uitkering van de Rotterdamse gezinnen die een gezinscoachingstraject hebben doorlopen is niet beschikbaar. In de dossiers is verder beperkt informatie aanwezig over het opleidingsniveau en werkervaring van de ouders. Uit gesprekken met gezinscoaches en leidinggevendend blijkt dat het opleidingsniveau van de meeste ouders laag is. Zij hebben vaak geen werkervaring. De afstand tot de arbeidsmarkt wordt als hoog ingeschat. Voor IBAG/VIFG geldt dat een grote afstand tot scholing/arbeidsmarkt een voorwaarde is.

Gezin 051

Een gezin bestaande uit drie generaties is woonachtig op één adres. Alleenstaande moeder heeft zes kinderen in de leeftijd van 3 tot 21 jaar, waarvan een thuiswonende dochter eveneens drie kinderen heeft. In totaal wonen elf personen in één huis. De belangrijkste inkomstenbron is de WWB-uitkering van de moeder. De kinderen zijn bekend bij politie, jongerenwerkers en woningbouw. Het gezin staat bekend als overlastgevend in de buurt. Moeder heeft het opvoeden opgegeven, ze heeft geen invloed en overwicht op haar kinderen. Zij doet alleen boodschappen wanneer het écht noodzakelijk is en gaat vroeg naar bed om rust te krijgen. De kinderen dreigen verder af te glijden, zij verzuimen regelmatig van school. De school heeft eveneens weinig vat op de kinderen. Ze vertonen agressief gedrag. Ze hangen en zwerven veel rond op straat en veroorzaken hierbij overlast. Zij zijn regelmatig met politie en justitie in aanraking gekomen en staan onder begeleiding van jeugdreclassering.

Begin 2007 start een gezinscoach van GAAF in het gezin. In het begin van de hulpverlening bleek de moeder bijzonder passief en nam geen hulp aan. Uiteindelijk accepteert de moeder de coach. Er is gestart met het op orde brengen van de financiën, het zoeken van een zelfstandige woonruimte voor de dochter met haar eigen kinderen en voor de schoolgaande kinderen is een nieuwe school gezocht. Na negen maanden wordt het traject beëindigd. Bij de afsluiting van het traject is moeder veel actiever en kundiger in het begeleiden van haar kinderen en is in staat zelf hulp te vragen wanneer dit nodig is. De vervolghulpverlening bestaat uit schuldhulpverlening voor de moeder, twee kinderen zijn doorverwezen naar het Jongerenloket en zullen naar een baan worden begeleid. De schoolgaande kinderen zijn van school gewisseld. Volgens de gezinscoach gaat het beter op de nieuwe school. De oudste kinderen komen nog wel in aanraking met de politie, één van hen zit bij de afsluiting van het traject in detentie.

Uit de dossiers blijkt daarnaast dat een groot deel van de vrouwen al op jonge leeftijd, vaak nog voor hun twintigste, een eerste kind heeft gekregen. Mede door het vroeg krijgen van kinderen is het volgen van een vervolgopleiding er bij de meeste vrouwen niet van gekomen. De sociaal-economische status van de gezinnen is laag. De verwachting is dat hierin door geen of een lage opleiding en gebrek aan werkervaring geen verandering zal komen.

3. AARD PROBLEMATIEK

In alle gezinnen komen meerdere problemen voor. Van Burik en Van Vianen (2006) hebben in een onderzoek naar de omvang van multiprobleemgezinnen in Amsterdam een onderscheid gemaakt tussen de ‘werkdefinitie’ van multiprobleemgezinnen en de ‘theoretische definitie’. De werkdefinitie is gebaseerd op het registratiesysteem van de GGD Amsterdam. Volgens deze definitie is er sprake van een multiprobleemgezin wanneer in een gezin twee of meer risicofactoren op sociaal-maatschappelijk gebied aanwezig zijn en wanneer de draagkracht en de draaglast van het gezin niet met elkaar in evenwicht zijn. Kenmerkend voor de multiprobleemgezinnen volgens deze definitie zijn sociaal-maatschappelijke problemen, zoals armoede, schulden, werkloosheid en antisociaal gedrag tegenover de omgeving. De ‘theoretische definitie’ van multiprobleemgezinnen gaat er van uit dat een gezin problemen op alle taakgebieden heeft, inclusief problemen met het voeren van een huishouding en weerstand tegen hulpverlening.

Het aantal multiprobleemgezinnen volgens de werkdefinitie is vermoedelijk groter dan het aantal dat onder de theoretische definitie valt. Gezinnen die aan de kenmerken van de theoretische definitie voldoen kunnen als ‘de harde kern’ van de multiprobleemgezinnen worden beschouwd. Niet alle Rotterdamse gezinscoachingsgezinnen hebben problemen op alle taakgebieden noch is de weerstand tegen hulpverlening bij alle gezinnen aanwezig. In die zin voldoen zij niet aan de theoretische definitie. Een groot deel heeft de hulp vrijwillig aanvaard. De meest voorkomende problemen in de gezinnen zijn financiële problemen (in 79% van de gezinnen) vaak in combinatie met opvoedingsproblemen (83% van de gezinnen) en problemen met de woonsituatie (70%; zie ook tabel 3.1). Wat betreft de problematiek voldoen zij wel aan de definities van multi-probleemgezin.

Tabel 3.1 Problematiek gezinnen naar project*

	GezinsKracht		GAAF		IBAG / VIG		Totaal	
	n=27	%	n=17	%	n=58	%	N=102	%
Opvoeding	18	67	17	100	48	83	83	81
Financiën	21	78	7	41	51	88	79	77
Woonsituatie	16	59	6	35	48	83	70	69
Opleiding kinderen	10	37	15	88	33	57	58	57
Gedrag kinderen	11	41	13	76	22	38	46	47
Beheersing Nederlandse taal (ouders)	6	22	5	29	25	43	36	35
Psychische klachten (ouders)	12	44	3	18	19	33	34	33
Politiecontacten kinderen	5	19	13	76	16	28	34	33
Huiselijk geweld	14	52	6	35	12	21	32	31
Middelengebruik ouders	6	22	4	24	5	9	15	15

* Meerdere problemen per gezin mogelijk daardoor tellen percentages op tot boven de 100%

3.1 Opvoeding

Opvoedingsproblemen komt in 81% van de gezinnen voor (tabel 3.1). Als meest voorkomend probleem wordt in de dossiers gebrekkige opvoedingsvaardigheden gemeld. Dit is een breed begrip. Het gaat hierbij om de dagelijkse omgang met de kinderen. Vaak is

vermeld dat de opvoeding de ouders zwaar valt. Sommige ouders onttrekken zich actief aan de opvoeding door zich in huis in een kamer af te sluiten van het gezin, andere ouders laten kinderen zonder toezicht achter in de woning. Een veelvoorkomend probleem is de ongestructureerde dagindeling van gezinnen. In ruim een derde van de gezinnen (34%) wordt gebrek aan structuur en regels gemeld. Vaste eet- en slaaptijden ontbreken veelal. Er is verder vaak weinig toezicht op de kinderen. Jonge kinderen lopen soms tot 's avonds laat op straat. Een deel van de gezinnen geeft overlast voor de buurt. In ieder geval in 12% van de dossiers is hiervan expliciet melding gemaakt. Niet duidelijk is of overlastgevend gedrag wel altijd bij de gezinscoach bekend is en hiervan ook structureel melding wordt gemaakt in het dossier.

Diverse moeders hebben geen of weinig gezag over hun kinderen. Door pedagogisch onvermogen ontbreekt het ze vaak aan basale opvoedingsvaardigheden. Bij ongeveer de helft van de gezinnen is volgens de gezinscoaches sprake van gebrekkige opvoedingsvaardigheden. Eén van de problemen hierbij is dat kinderen niet al op jonge leeftijd hebben geleerd te luisteren naar hun ouders. In een vijfde van de gezinnen blijkt tevens sprake te zijn van een gebrekkige communicatie tussen kind en ouder. De ouders, meestal alleenstaande moeders, weten vaak ook niet goed om te gaan met het soms agressieve gedrag en de (puber)problemen van hun kinderen. Deze moeders reageren daar verschillend op. Waar de een niet meer de energie heeft en berust in het ongehoorzame gedrag van haar kind, wordt een ander agressief. De onmacht van de ouders leidt tot verwaarlozing en zelfs mishandeling. In bijna een kwart van de gezinnen wordt in de dossiers melding gemaakt van verwaarlozing en kindermishandeling. In diverse gezinnen heeft dit tot een melding geleid bij het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling. Na onderzoek door het AMK zijn vervolgetrajecten ingezet met gespecialiseerde hulpverlening. In een aantal gevallen zijn kinderen onder toezicht gesteld. Ondertoezichtstelling (OTS) is een gezagsbeperkende maatregel. Ouders houden het gezag over hun kinderen, maar het gezag wordt wel beperkt. Het kind en de ouders krijgen begeleiding van een gezinsvoogd.

Gezin 051

Een gezin bestaande uit drie generaties is woonachtig op één adres. Alleenstaande moeder heeft zes kinderen in de leeftijd van 3 tot 21 jaar, waarvan een thuiswonende dochter eveneens drie kinderen heeft. In totaal wonen elf personen in één huis. De belangrijkste inkomstenbron is de WWB-uitkering van de moeder. De kinderen zijn bekend bij politie, jongerenwerkers en woningbouw. Het gezin staat bekend als overlastgevend in de buurt. Moeder heeft het opvoeden opgegeven, ze heeft geen invloed en overwicht op haar kinderen. Zij doet alleen boodschappen wanneer het écht noodzakelijk is en gaat vroeg naar bed om rust te krijgen. De kinderen dreigen verder af te glijden, zij verzuimen regelmatig van school. De school heeft eveneens weinig vat op de kinderen. Ze vertonen agressief gedrag. Ze hangen en zwerven veel rond op straat en veroorzaken hierbij overlast. Zij zijn regelmatig met politie en justitie in aanraking gekomen en staan onder begeleiding van jeugdreclassering.

Begin 2007 start een gezinscoach van GAAF in het gezin. In het begin van de hulpverlening bleek de moeder bijzonder passief en nam geen hulp aan. Uiteindelijk accepteert de moeder de coach. Er is gestart met het op orde brengen van de financiën, het zoeken van een zelfstandige woonruimte voor de dochter met haar eigen kinderen en voor de schoolgaande kinderen is een nieuwe school gezocht. Na negen maanden wordt het traject beëindigd. Bij de afsluiting van het traject is moeder veel actiever en kundiger in het begeleiden van haar kinderen en is in staat zelf hulp te vragen wanneer dit nodig is. De vervolghulpverlening bestaat uit schuldhulpverlening voor de moeder, twee kinderen zijn doorverwezen naar het Jongerenloket en zullen naar een baan worden begeleid. De schoolgaande kinderen zijn van school gewisseld. Volgens de gezinscoach gaat het beter op de nieuwe school. De oudste kinderen komen nog wel in aanraking met de politie, één van hen zit bij de afsluiting van het traject in detentie.

Problematisch gedrag van kinderen komt in veel gezinnen voor. Niet duidelijk is of een gebrek aan structuur en onbekwaamheid van de ouder(s) het problematisch gedrag van kinderen in de hand werkt of dat kinderen lijden aan psychische aandoeningen of psychiatrische stoornissen. In een vijfde van de dossiers is melding gemaakt van ernstige gedragsproblemen. Bij een deel van de kinderen is een diagnose gesteld, bijvoorbeeld ADHD. Bij een ander deel is melding gemaakt ontwikkelingsproblemen. Impulsief gedrag van kinderen kan leiden tot agressief en geweld. In ongeveer een op de zes gezinnen is melding gemaakt van agressief gedrag en geweld (16%). Het agressieve gedrag richt zich op broers en zussen, maar doet zich vaak tevens voor op school en op straat. In een beperkt aantal gevallen is sprake van mishandeling van een ouder door een kind. In tenminste drie gezinnen is hiervan melding gemaakt.

Veel gezinnen lijken niet of slecht te zijn geïntegreerd in de samenleving. In enkele dossiers wordt melding gemaakt van familie en vrienden die het gezin ondersteunen. De ondersteuning kan financieel van aard zijn. Meestal vindt hulp plaats bij de opvang van kinderen of het vervoeren van kinderen van en naar school. De meeste gezinnen lijken echter weinig tot geen sociale contacten te hebben.

3.2 Financiën

Van de gezinnen in de coachingstrajecten heeft 77% financiële problemen. Een groot deel van de gezinnen in dit onderzoek behoort tot de categorie huishoudens met een verhoogde kans op armoede. Minderjarige kinderen vormen hieronder een betrekkelijk grote groep. Vaak bestaan deze gezinnen uit een moeder met meerdere (minderjarige) kinderen.

Gezin 018

Moeder woont met twee jonge kinderen (1 en 2 jaar) in een opvangvoorziening voor tienermoeders. Zij heeft de maximale verblijfsduur overschreden en moet daarom op zoek naar een andere woonruimte. Zij trekt bij haar moeder (oma) in, die hier na twee maanden genoeg van heeft en haar het huis uit zet, ook omdat zij opnieuw zwanger blijkt te zijn. Zij wil echter niet bij haar nieuwe vriend wonen en komt na een aantal weken op straat te hebben rondgezworven, weer in een opvangvoorziening terecht. De periode dat de moeder geen huisvesting had verbleven de kinderen beurtelings bij oma en de vader. De vader van de kinderen ziet dat het niet goed gaat maar is niet bij machte in te grijpen. Hij staat erg open voor hulp. Hij geeft de kinderen aandacht, structuur en speelgoed, maar is niet in staat de kinderen in huis te nemen, vanwege een nieuwe relatie. De kinderen zijn aan de vader gehecht, zij zien hem echter niet structureel. De ouders hebben vaak onenigheid over de opvoeding en het onverantwoordelijke gedrag van de moeder. De moeder heeft op verschillende plaatsen grote schulden gemaakt, onder andere door een onafgemaakte opleiding.

In 2006 komt een gezinscoach van GezinsKracht de moeder helpen bij de opvoeding van haar kinderen. De moeder is somber en lusteloos. De moeder wil niet te veel hulpverlening, zij heeft net gebroken met diverse hulpverleners. De moeder is ongemotiveerd voor hulp. Eerdere hulpverlening heeft niet bereikt wat was beoogd. Hierdoor is ze teleurgesteld geraakt in hulpverleners. De gezinscoach begeleidt de moeder naar een begeleid wonenproject, waarbij de coach de moeder ondersteunt bij de opvoeding. Van het begeleid wonen project krijgt de moeder hulp in het opzetten van een huishouding, de administratie en de financiën. De moeder blijkt een laag IQ te hebben, waardoor zij (opvoedings)adviezen moeilijk zelfstandig kan doorvoeren. Sinds de coach in het gezin is, is er wel meer rust bij de moeder, ook slaat zij haar kinderen niet meer. Na een jaar stopt de gezinscoach haar begeleiding, de moeder heeft volgens de gezinscoach geleerd hoe zij haar kinderen beter kan opvoeden en meer structuur kan bieden. Zij blijft in het begeleid wonenproject.

Langdurig in armoede levende eenoudergezinnen zeggen het vaakst moeite te hebben om de eindjes aan elkaar te knopen. Deze gezinnen zijn vaak genoopt schulden te maken. In 2007 gaf iets meer dan de helft van de eenoudergezinnen met een laag inkomen aan (zeer) moeilijk rond te kunnen komen (Otten e.a. 2008). Om toch rond te kunnen komen wordt geld geleend van familie en vrienden of worden spullen op afbetaling aangeschaft.

Op basis van de dossiers is niet altijd exact duidelijk welke schulden de Rotterdamse gezinnen hebben. Niet alle gezinnen met financiële problemen hebben schulden, een groot deel echter wel. Van de gezinnen heeft bijna twee derde (64%) bij aanvang van het gezinscoachingstraject schulden. Tevens vindt 47% van de gezinnen werkloosheid een probleem. Wanneer er schulden zijn worden soms exacte bedragen genoemd, in andere gevallen alleen de schuldeisers. Indien melding is gemaakt van de achtergronden van de schuld blijkt het vaak te gaan om schulden bij energiemaatschappijen en huurachterstanden. Daarnaast heeft een deel van de gezinnen audioapparatuur en televisies op afbetaling gekocht. In diverse dossiers wordt melding gemaakt van aanmaningen van incassobureaus en deurwaarders. Bij een deel van de gezinnen valt echter niet veel te halen. De inrichting van de woning is vaak karig.

Een veelvoorkomend kenmerk van de gezinnen is een slordige financiële administratie of het zelfs volledig ontbreken van een administratie. De slechte financiële situatie is voor veel gezinnen aanleiding geweest hulp te zoeken, vaak aangemoedigd door de Sociale Dienst.

3.3 Woonsituatie

De woonsituatie is voor 70% van de gezinnen een probleem. Naast een te kleine behuizing gaat het vooral gebrek aan huisraad, vervuilde woningen, een slechte relatie met de burens en het veroorzaken van geluidsoverlast.

De relatief grote gezinnen, vier of vijf thuiswonende jonge kinderen in een gezin is geen uitzondering, hebben vaak een twee of drie kamerwoning. Ongeveer een kwart van de gezinnen is volgens de gezinscoaches te klein behuurd, waardoor meerdere kinderen op een vaak kleine kamer moeten slapen. In huis is weinig ruimte om te spelen. Kinderen brengen mede om die reden veel tijd door op straat. Daarnaast lijken ruzies in het gezin, maar ook met burens en het veroorzaken van overlast samen te hangen met kleine woonruimtes in verhouding tot de omvang van gezinnen.

In ongeveer een derde van de gezinnen is het slecht gesteld met de hygiëne. Het schoonhouden van de woning heeft in deze gezinnen een lage prioriteit, evenals het wassen van kleding. In dossiers wordt melding gemaakt van ongedierte in huis, schimmel, een grote hoeveelheid kleding dat rondslingert en rommel in de woning. Wanneer er een tuin is, is ook daarin vaak sprake van veel rotzooi.

De woning zelf heeft te lijden van de bewoners. In een vijfde van de gezinnen wordt de woning slecht onderhouden. Deuren en muren zijn beschadigd, lichtknoppen en stekkerdozen hangen los, het behang laat los of is deels losgetrokken en vloeren zijn beschadigd. Door gebrek aan aandacht en wellicht financiële mogelijkheden vindt geen herstel plaats.

Gezin 079

Gezin bestaande uit vader, moeder en drie kinderen in de leeftijd van twee tot negen jaar. Moeder spreekt geen Nederlands, de vader gebrekkig. Ook de onderlinge communicatie verloopt niet goed, ieder neemt eigen beslissingen zonder overleg met de ander. De moeder is neurotisch en de vader depressief. De vader is van mening dat de moeder moet zorgen voor het huishouden en de kinderen, aangezien hij werkt, maar hij is wel bepalend in het gezin. De vader heeft een laag betaalde baan en heeft schulden. De oudste kinderen kampen met een ontwikkelingsachterstand en gedragsproblemen. De ouders slaan de kinderen. De kinderen luisteren slecht naar de moeder, zij zijn nauwelijks door haar te corrigeren.

Een gezinscoach van GezinsKracht komt in 2006 in het gezin. De hulpverlening verloopt zeer moeizaam omdat de coach niet met de moeder kan communiceren. Een aantal keren is er een tolk ingezet. Na negen maanden wordt het traject afgerond. De communicatie tussen de ouders is enigszins verbeterd, de kinderen zijn binnenshuis beter gaan luisteren naar de moeder. Moeder is naar een taal cursus gegaan. De vader wilde geen hulp voor zijn depressiviteit. Als vervolgentraject wordt een hulpverlener van het algemeen maatschappelijk werk ingeschakeld die de taal van de ouders spreekt.

3.4 Persoonlijke problemen

In 15% van de gezinnen is sprake van het problematisch gebruik van alcohol of drugs door een ouder. Verslaving aan genotsmiddelen komt de opvoedingssituatie vaak niet ten goede. Uit de Jeugdmonitor Rotterdam blijkt dat 10% van alle ouders in Rotterdam psychische problemen heeft, 9% te maken heeft met werkloosheid en 2% problemen heeft met drank en verslaving. Kinderen van een ouder met ernstige psychische of verslavingsproblemen vormen een belangrijke risicogroep voor psychische problemen. Zij zijn een relevante doelgroep voor selectieve preventie.

Gezin 087

Moeder van drie kinderen tussen 6 en 24 jaar, woont samen met haar twee jongste kinderen. Het oudste kind is al jong uit huis geplaatst en woont nu zelfstandig. Het middelste kind woont afwisselend bij oma en bij moeder, de jongste woont thuis. Na een incident waarbij het middelste kind de moeder mishandeld heeft, woont deze tijdelijk bij oma. Moeder heeft een alcohol- en drugsprobleem. Het sociale netwerk van de moeder bestaat enkel uit kennissen uit het drugscircuit. Zij komen vaak bij haar langs en blijven regelmatig overnachten. Het huis is vies en slecht onderhouden. Het jongste kind heeft gedragsproblemen, eet en slaapt slecht, luistert niet, schreeuwt en heeft paniekaanvallen. Dit kind blijkt een ontwikkelingsachterstand te hebben. De moeder accepteert niet dat haar kind zwakbegaafd is. Het middelste kind is door agressief gedrag van school gestuurd. Deze is agressief en veroorzaakt veel overlast in de buurt.

Er is eerder hulpverlening geweest van het maatschappelijk werk, gespecialiseerde gezinsverzorging en het lokaal zorgnetwerk. Dit heeft te weinig geholpen. Het middelste kind heeft tot drie jaar geleden een gezinsvoogd gehad (OTS). Het gezin wordt onder drang geplaatst in VIG, wanneer er niet meegewerkt wordt zal dit een korting op de uitkering betekenen. De moeder houdt hulp die verder gaat dat financiën en administratie op afstand. De gezinscoach zorgt ervoor dat het jongste kind op een passende onderwijsvorm terecht komt (speciaal onderwijs). Na een jaar wordt het traject afgerond. De financiën, administratie en het huishouden is op orde. De moeder kon echter geen veilige thuissituatie bieden voor het jongste kind. Deze is voorlopig uit huis geplaatst (VOTS). Omdat de moeder haar kind graag thuis wil hebben heeft zij zich op laten nemen in een afkickkliniek. Het middelste kind is onder leiding van de gezinscoach opnieuw begonnen met opleiding, heeft gedragstraining en kamertraining, waarbij er gewerkt wordt naar zelfstandig wonen. Het advies van de gezinscoach is wanneer de moeder terugkeert uit de afkickkliniek opnieuw gezinscoaching op te starten. De vervolghulpverlening wordt verzorgd door Bureau Jeugdzorg.

Kinderen van ouders met psychische of verslavingsproblemen hebben in hun leven 1,7 keer zoveel kans op het ontwikkelen van een psychische stoornis als anderen (50% kans ten opzichte van 30% kans bij anderen). Van de kinderen waarvan beide ouders een psychisch probleem hebben, krijgt 66% ooit in hun leven een psychische stoornis. Naast de verhoogde kans op een psychische stoornis of verslaving hebben ze meestal ook minder goede communicatieve vaardigheden, vaker relatieproblemen en problemen met intimiteit (Trimbos-instituut 2007). In Nederland hebben naar schatting 1,6 miljoen kinderen onder de 22 jaar een of twee ouder(s) met psychische en/of verslavingsproblemen.

3.5 Cumulatie van problemen

Gemiddeld hebben de gezinnen in GezinsKracht 4,4 problemen. Dit is enigszins lager dan het gemiddeld aantal problemen van gezinnen in GAAF (5,2) en IBAG/VIG (4,8). GezinsKracht zou volgens de projectleider ook de minder problematische gezinnen gaan begeleiden. De meest voorkomende problemen waarmee gezinscoaches van GezinsKracht zijn geconfronteerd is een combinatie van financiële problemen, opvoedingsproblemen, problemen met de woonsituatie en huiselijk geweld. Dit is vooral problematiek die sterk samenhangt met de persoonlijkheid van de ouder, vrijwel zonder uitzondering de moeder. Ondanks het geringere aantal problemen per gezin is volgens gezinscoaches van GezinsKracht door de cumulatie van problemen waarmee zij in de praktijk worden geconfronteerd het werken met de complexer en zwaarder dan zij hadden verwacht.

De gezinscoaches van GAAF hebben in alle gezinnen te maken gehad met opvoedingsproblemen. Vaak in combinatie met problemen op school, zeer problematisch gedrag van kinderen, politiecontacten van de kinderen en, zij het in mindere mate, financiële problemen. De problemen in de GAAF-gezinnen lijken vooral samen te hangen met het gedrag van kinderen. In veel van de GAAF gezinnen zijn het meerdere kinderen die problematisch gedrag in het gezin, op school en op straat vertonen.

Gezin 047

Moeder woont met 3 kinderen in de leeftijd van zeven tot dertien jaar. Moeder heeft een vluchtelingenstatus en heeft op haar vlucht twee kinderen in het land van herkomst achter moeten laten. De twee jongste kinderen zijn in Nederland geboren, met deze vader is sporadisch slecht contact. De moeder is analfabeet en is totaal afhankelijk van de twee oudste kinderen, die zich hier tegen afzetten. De moeder heeft geen sociale contacten. De kinderen zien er goed verzorgd uit, evenals het huishouden. De kinderen hebben een taalachterstand omdat er geen Nederlands met hen gesproken wordt. Het oudste kind blijkt zwakbegaafd te zijn, de moeder kan niet omgaan met de keuze van de dochter voor het speciaal onderwijs. De moeder is zelf waarschijnlijk eveneens zwakbegaafd. Van één van de kinderen is de verblijfsvergunning verlopen. Hierdoor heeft de moeder geen recht op huursubsidie. Zij heeft geen zicht op financiën en administratie. Hoewel de huur betaald wordt door de dienst Sozawe, blijkt er een kleine huurachterstand te zijn.

In 2007 komt een gezinscoach van VIG in het gezin. Aanvankelijk ontrok de moeder zich aan de begeleiding van de gezinscoach, maar onder druk van de dienst Sozawe heeft zij medewerking verleend. Nadien verliep het traject voorspoedig. De financiën en de administratie zijn op orde gebracht. Het jongste kind heeft opnieuw een verblijfsvergunning, waardoor er voor het gehele gezin meer mogelijk is. Moeder is begonnen met een taal cursus, waardoor zij minder afhankelijk is van de kinderen. Ook is zij op eigen initiatief begonnen met een (re)integratietraject, om zo meer financiële ruimte te krijgen. De kinderen hebben nu naast passend onderwijs een vrijetijdsbesteding. De nazorg wordt door het buurtwerk verzorgd, zij begeleiden de moeder in het zelfstandig functioneren en het nemen van verantwoordelijkheid, waardoor de druk van de kinderen kan worden afgehaald. Het buurtwerk ondersteunt de moeder tevens bij de taallessen en het ontwikkelen van een sociaal netwerk.

De gezinscoaches van IBAG/VIG hebben vooral te maken gehad met een combinatie van financiële problemen, opvoedingsproblemen, problemen met de woonsituatie, de school en onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal. De problematiek in de IBAG/VIG gezinnen laat een sterke samenhang zien met het gedrag van kinderen. Daarnaast lijkt een deel van de problemen samen te hangen met onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal, hetgeen de communicatie vaak niet bevordert met school, hulpverlening en instanties waarmee de ouders bijvoorbeeld in het kader van schulden te maken hebben.

4. AANPAK GEZINSCOACHES

Gezinnen hebben voor de in het voorgaande hoofdstuk vermelde problemen vaak al intensief contact gehad met de hulpverlening. Veelal leverde de gefragmenteerde aandacht van hulpverleners voor de samenhangende problemen bij deze gezinnen, waar vaak sprake is van multi-problematiek, geen resultaat op. Hulpverleners zijn niet in staat gebleken de negatieve spiraal van problemen in deze gezinnen te doorbreken. Voor de ouder(s) van het multi-probleemgezin, veelal een alleenstaande moeder, is het gebrek aan resultaat vaak een reden om achterdochtig of zelfs afwerend te staan tegenover hulpverleners. Dit uit zich in weerstand tegen hulpverlening, weigering om mee te werken, ongemotiveerdheid, niet nakomen van afspraken en ontkenning of bagatellisering van de problemen. Dit gedrag tast bovendien de veerkracht van de hulpverlener aan. Door de veelheid, verwevenheid en chroniciteit van de problematiek is het voor de hulpverlener lastig om veranderingen aan te brengen in de gezinssituaties. Waar moeten zij immers beginnen? Niet alleen zijn er binnen deze gezinnen ernstige problemen met het persoonlijk functioneren van één of meerdere gezinsleden, maar ook in de relaties met de 'buitenwereld' kunnen deze gezinnen problemen ondervinden waardoor marginalisering en leven in een isolement dreigt. De vaak langdurige en ernstige problemen beslaan alledrie de opvoedmilieus (gezin, school en publieke domein) van kinderen en jongeren en zijn daardoor lastig oplosbaar.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de doelen die door de gezinscoach zijn gesteld bij aanvang van het hulpverleningstraject en welke van deze doelen zijn bereikt tijdens het traject. Na afloop van het traject is door de gezinscoach in het dossier aangegeven welke doelen wel en welke niet zijn bereikt. Hiermee kan worden bepaald of de gezinsproblematiek is afgenomen en op welk gebied er verbeteringen in gang zijn gezet. Voor de gezinscoach is het de kunst de gezinsleden methoden en technieken eigen te maken waarmee zij zelf problemen kunnen signaleren en aanpakken. In de literatuur over het bereiken van gedragsveranderingen in gezinnen wordt veelal uitgegaan van een cognitief-gedragsgerichte benadering (zie bijvoorbeeld Lange 2006). De gezinscoaches in Rotterdam gaan vooral pragmatisch te werk. Zij bezoeken het gezin thuis en werken in de woning van het gezin direct in en met het gezin.

Niet bekend is wat de gezinnen zelf vinden van de hulp die zij van de gezinscoach hebben ontvangen. Evenmin is bekend of de hulp volgens de gezinnen werkt en in hoeverre de situatie na afloop van het gezinscoachingstraject structureel is verbeterd. Dit onderdeel van het onderzoek is niet uitgevoerd (zie paragraaf 1.6).

4.1 Gestelde doelen

Het grootste deel van de door de gezinscoaches gestelde doelen is gericht op opvoeding (in 70% van de gezinnen een gesteld doel), financiën (69%) en woonsituatie (58%). Verder zijn er ook veelvuldig doelen gesteld voor problemen met de opleiding van kinderen (47%), het gedrag van kinderen (30%) en onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal bij de ouder(s) (21%). Doelen voor psychische klachten (13%) en huiselijk geweld (12%) komen minder frequent voor, even als politiecontacten van kinderen (11%) en middelengebruik van ouder(s) (7%).

Naar gezinsprojecten doen zich verschillen voor in de doelen die zijn gesteld. Bij GezinsKracht zijn vooral doelen gesteld op het gebied van financiën (48% van de

gezinnen), opvoeding (41%), woonsituatie (37%) en psychische klachten ouder (22%). Gemiddeld hebben gezinscoaches van GezinsKracht per gezin 1,9 doelen gesteld voor het verbeteren van de gezinssituatie. Dit is lager dan de gemiddelden bij de overige gezinscoachingsprojecten. Bij GAAF hebben de gezinscoaches gemiddeld 3,4 doelen gesteld en bij IBAG/VIG zelfs 4,2. De gezinscoaches van IBAG/VIG richten zich wel vooral op dezelfde problematiek als de GezinsKrachtcoaches (financiën, opvoeding en woonsituatie). Daarnaast hebben zij echter vaker doelen gesteld op het gebied van opleiding van kinderen (52%) en de beheersing van de Nederlandse taal van de ouder (34%). Bij GAAF is de nadruk van de gezinsaanpak sterker gericht op de kinderen. Bij 82% van de gezinnen zijn doelen gesteld op het gebied van opleiding, bij 76% van de gezinnen op de opvoeding en 65% op het gedrag van de kinderen. Financiën zijn bij de GAAF gezinnen minder vaak een gesteld doel (41%).

Bij GezinsKracht hangen de gestelde doelen het sterkst samen met problemen van de ouder, bij GAAF met de problemen van de kinderen en bij IBAG/VIG met beide. Bij IBAG/VIG zijn per gezin dan ook de meeste doelen gesteld.

Tabel 4.1 Gebieden waarop doelen zijn gesteld naar project*

	GezinsKracht		GAAF		IBAG / VIG		Totaal	
	n=27	%	n=17	%	n=58	%	N=102	%
Opvoeding	11	41	13	76	47	81	71	70
Financiën	13	48	7	41	50	86	70	69
Woonsituatie	10	37	3	18	46	79	59	58
Opleiding kinderen	4	15	14	82	30	52	48	47
Gedrag kinderen	4	15	11	65	16	28	31	30
Beheersing Nederlandse taal (ouders)	-	0	3	18	20	34	23	21
Psychische klachten (ouders)	6	22	1	6	15	26	13	13
Huiselijk geweld	2	7	3	18	7	12	12	12
Politiecontacten kinderen	-	0	2	12	9	16	11	11
Middelengebruik ouders	1	4	1	6	5	9	7	7

* Voor meerdere gebieden zijn doelen opgesteld daardoor tellen percentages niet op tot 100%

Financiën

De gezinnen kenmerken zich door het tegelijkertijd voorkomen van een groot aantal problemen. Welke problemen de prioriteit krijgen is niet altijd duidelijk. Volgens de gezinscoaches worden alle problemen aangepakt. De volgorde waarmee de problemen worden aangepakt verschilt echter per gezin. Hulpvragen hangen samen met de leefstijl en ethisch besef van de hulpvrager. Ze zijn zich niet altijd bewust van hun van burgerlijke gezinnen afwijkende en voor de ontwikkeling van kinderen minder gunstige leefstijl. Hierdoor is het voor de gezinscoach moeilijk om een eenduidige vraag te stellen, bovendien hangt de ene vraag samen met de andere en verschuift de prioriteit van de hulpvragen wanneer problemen veranderen.

De gezinscoaches starten vaak met het aanpakken van de financiën. Dit heeft verschillende redenen. De gezinnen zijn vaak aangemeld via de afdeling Stedelijke Zorg van de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid. De afdeling Stedelijke Zorg richt zich onder meer op bijzondere doelgroepen, zoals dak- en thuislozen, verslaafden, cliënten met een psychiatrische aandoening, maar ook probleemgezinnen en klanten in een opvang na huiselijk geweld. Klanten met schulden en een onstabiele woonsituatie en die behoren tot de doelgroep van de gezinscoachingsprojecten kunnen zij doorverwijzen naar de GGD en Flexus/Jeugdplein. Doordat zij een belangrijke verwijzer zijn, zal vaker van financiële

schulden sprake zijn bij de coachingsgezinnen. Het op orde brengen van de financiën is een dankbare taak. De schuldenlast is de ouder boven het hoofd gegroeid en is vaak acuut omdat afsluiting van gas en elektrisch of zelfs een huis uitzetting dreigt. De gezinscoach maakt een inventarisatie van de schulden en probeert vervolgens een akkoord te bereiken met de schuldeisers. Dit akkoord betekent doorgaans dat er aangeboden wordt een deel van de schuld te betalen tegen kwijtschelding van de rest. Door goede afspraken te maken met de schuldeisers wordt afsluiting en uithuisplaatsing voorkomen. De schulden hangen vaak als een loden last om de schouders van de ouders. De opluchting is groot wanneer dit probleem is opgelost. Het voordeel voor de gezinscoach is dat hij hiermee direct concrete resultaten laat zien en zo krediet opbouwt voor de lastiger maatregelen waarmee de gestelde doelen op het gebied van opvoeding en het gedrag van kinderen moeten worden bereikt.

Opvoeding

De meeste doelen zijn gesteld op het gebied van opvoeding. Met opvoeding wordt bedoeld het gedrag van de ouder in de dagelijkse omgang met hun kind dat expliciet gericht is op het kind. Ouders dienen te zorgen voor een verzorgende en beschermende omgeving waarin het kind zich kan ontwikkelen. Daarnaast dienen zij structuur te bieden en kennis, waarden en normen over te dragen (Groenendaal en Dekovic 2000). De verzorging en bescherming van ouders vertaalt zich in gedrag dat liefde en zorg voor het kind uitdrukt en is gericht op het fysieke en emotionele welzijn van het kind. Voorbeelden van ondersteunend gedrag zijn: bemoedigen, helpen, samenwerken, affectie tonen, en prompt en adequaat reageren op signalen van het kind. De structuur die ouders bieden verwijst naar gedrag van de ouder dat er op gericht is het gedrag van het kind te reguleren. Deze controle kan op een negatieve wijze worden uitgeoefend, bijvoorbeeld door het stellen van strikte regels die het kind geen bewegingsvrijheid toelaten, het toepassen van macht in de vorm van straf en verbieden. Controle kan echter ook op een andere wijze worden uitgeoefend, bijvoorbeeld door het kind redenen en uitleg te geven waarom iets moet of niet mag, door een beroep te doen op de verantwoordelijkheid en zelfstandigheid van het kind, door informatie en aanwijzingen te geven.

Het gezin kan worden gezien als een systeem van interacties en communicatiepatronen. Functioneert een gezinslid minder goed dan heeft dit invloed op de overige gezinsleden. Naarmate dit gezinslid meer tot de kern van het gezin behoort is de invloed op het functioneren van het gezin groter. Voor alleenstaande ouders geldt dat zij automatisch de spil van een gezin vormen. Wanneer zij door ziekte, verslaving of overige persoonlijke problemen niet in staat zijn hun huishouden te organiseren, ontstaan er al gauw ernstige problemen in de interactie en communicatie binnen het gezin. Bij een deel van de moeders leidt dit tot apathie en een laissez faire houding. Zij zijn niet meer in staat hun kinderen dagelijkse steun te bieden en hun betrokkenheid te tonen. Sommige ouders in de gezinscoachingsprojecten bemoeien zich niet of nauwelijks nog met de opvoeding van hun kinderen. Zij kunnen de verantwoordelijkheid niet langer aan. In enkele gezinnen hebben de oudste kinderen de zorg voor de jongere kinderen overgenomen van de moeder. Soms heeft een oma de zorg op zich genomen. Bij deze ouders wordt ten doel gesteld de persoonlijke problemen zo snel mogelijk te verminderen. Hierbij gaat het om het onder controle krijgen van verslaving aan alcohol of slaap- en kalmeringsmiddelen, de ouder een psychiater of psycholoog te laten bezoeken wanneer er sprake is van neerslachtigheid en depressiviteit. Daarnaast wordt kinderopvang geregeld voor jonge kinderen zodat moeder meer rust krijgt en tijd voor zichzelf heeft en de oudere kinderen weer naar school kunnen.

Er zijn ook ouders die juist geneigd zijn meer regels op te leggen aan hun kinderen. Kinderen worden daarbij vaak gecommandeerd. Het dwingend opleggen van regels leidt tot weerspannigheid bij de kinderen. Omdat ouders lang niet altijd in staat zijn gehoorzaamheid af te dwingen hebben zij het gevoel dat ze de controle verliezen. Uit

onmacht kunnen zij gaan schreeuwen, straffen en dreigen. Door gebrekkige communicatieve vaardigheden en doordat ouders vaak door grote financiële problemen of psychische klachten en middelengebruik onder druk staan, wordt de onmacht alleen maar groter en ontaarden ruzies in geschreeuw en het gooien met spullen en dichtslaan van deuren. Soms worden kinderen geslagen of ontstaan vechtpartijen tussen ouder en kind.

Communicatie

Leren te luisteren naar een kind is voor communicatie een eerste stap. De communicatie in het gezin verloopt vaak moeizaam omdat kinderen en ouders niet rustig een vraag stellen, omdat er dan toch vaak niet wordt geluisterd, maar direct hun stem verheffen. In sommige gezinnen neemt het volume toe naarmate het kind minder reageert. In andere gezinnen schreeuwen en huilen kinderen net zo lang totdat ze hun zin krijgen. De bewustwording van communicatiepatronen kan al een hoop geschreeuw voorkomen. Het verbeteren van de communicatie tussen ouder en kind is een veelgesteld doel. Het doorbreken van bestaande communicatiepatronen is echter lastig. Vaak wordt hierover opgemerkt dat ouders moeite hebben met het zelfstandig in praktijk brengen van eenvoudige opdrachten en leerdoelen. Veel ouders hebben een laag IQ. Volgens de gezinscoaches komt zwakbegaafdheid onder de ouders relatief vaak voor.

Structuur

Daarnaast wordt ouders geleerd meer structuur te bieden. In sommige gezinnen ontbreken vast eet- en slaaptijden. Kinderen en ouders gaan eten als ze trek hebben. In deze gezinnen wordt het doel vaste eettijden voor het hele gezin en vaste slaaptijden voor de kinderen. In een gezin met kleine kinderen wordt wel op vaste tijden gegeten maar dit gebeurt laat, om negen uur 's avonds en zijn de maaltijden erg eenzijdig. Alleen witbrood en alle dagen patat. Het doel is naast het verschuiven van de eettijden naar een vroeger tijdstip de ouders eenvoudige, gezonde maaltijden te leren bereiden.

Veel alleenstaande moeders hebben moeite met het stellen van regels en het aangeven van grenzen. Wanneer kinderen niet luisteren geven ze bovendien snel op. Consequent zijn is een andere tekortkoming die veel voorkomt. De gezinscoach stuurt veel ouders naar een oudercursus die onder meer door het algemeen maatschappelijk werk wordt gegeven. Daarnaast worden met name agressieve kinderen aangemeld voor een dagbehandeling of in ernstige gevallen wordt een ondertoezichtstelling aangevraagd en worden kinderen soms uit huis geplaatst. In een enkel geval heeft de gezinscoach vlak voor het afsluiten van het traject een AMK melding gedaan. In de dossiers zijn de resultaten hiervan niet meer vermeld.

Gedrag kinderen

Een groot deel van de door gezinscoaches gestelde doelen heeft betrekking op het gedrag van kinderen. Vaak uiten de problemen in het gezin zich in het gedrag van kinderen. Zij gedragen zich vaak ongehoorzaam en agressief. De ongehoorzaamheid en agressie zijn bij opvoeding al ter sprake gekomen. Dit gedrag doet zich echter niet alleen in het gezin voor, maar vooral bij oudere kinderen ook op straat en op school. Het gedrag leidt tot klachten uit de buurt over overlast, van docenten over brutaliteiten en vechten op school en van de politie over vernielingen, diefstal en geweldsmisdrijven. Schoolverzuim komt eveneens vaak voor.

Door het bieden van meer structuur, waarbij naast eet- en slaaptijden ook tijden af te spreken over buitenspelen worden vastgelegd, kan overlast voor de buurt worden voorkomen. Om schoolverzuim te verminderen worden met ouders afspraken gemaakt over het halen en brengen van kinderen van en naar school. Ook wordt met ouders afgesproken

dat ze contact onderhouden met de school door ouderavonden te bezoeken en naar rapportbesprekingen te gaan.

Verder worden doelen gesteld voor de opvang en begeleiding van kinderen. Voor de jonge kinderen kan de gezinscoach regelen dat ze kunnen overblijven op school, naar de buitenschoolse opvang of naar de kinderopvang gaan. Hiervoor ontvangen enkele ouders ook bijzonder bijstand. Verder wordt er dagopvang geregeld voor kinderen en nemen jongeren uit de gezinnen deel aan trajecten voor probleemjongeren. Hierdoor zal hun gedrag verbeteren en overlast en criminaliteit afnemen. Daarnaast worden sommige kinderen naar andere scholen overgeplaatst.

Woonsituatie

Een ander probleem dat zich voor snelle oplossingen leent hangt samen met de woonsituatie. Veel woningen zijn volledig uitgeleefd. Muren, deuren en kozijnen zijn beschadigd, er is achterstallig onderhoud. Soms ontbreken een koelkast of wasmachine. Een deel van de doelen bij het verbeteren van de woning heeft betrekking op het sauzen of behangen van muren en het verven van kozijn en deurposten. Ook hiermee kan de gezinscoach snel een eerste resultaat boeken en krediet opbouwen.

Een vaak gesteld doel bij de woonsituatie is het opruimen en schoonhouden van de woning. De doorgaans kleine woningen worden intensief bewoont. Naast relatief veel kinderen hebben gezinnen huisdieren. Soms meerdere. Een gezin met vijf kinderen woont in een eengezinswoning met twee honden en negen katten. Het hele huis is vies, de vader komt niet meer boven vanwege de viezigheid. Geen van de gezinsleden maakt het huis schoon. Vaak zijn muren en deuren beschadigd, ook dat wordt niet hersteld. Een van de eerste acties van de gezinscoach is het opruimen van de woning. In een enkel geval kunnen de gezinnen niet in de sterk vervuilde woning blijven, maar worden zij terwijl de woning wordt schoongemaakt en opgeknapt tijdelijk elders ondergebracht. Doel is de schade te herstellen en de woning grondig schoon te maken en te ontsmetten. In andere woningen maken de gezinnen de woning wel schoon maar gebeurt dit onregelmatig. Naast regelmatig stofzuigen en de was doen, gaat het hierbij ook over het structureel opruimen van de woning. In veel gezinnen laten de gezinsleden kleren en gebruiksvoorwerpen rondslingeren. Vuile kleren worden soms in vuilniszakken in een slaapkamer opgestapeld. Vooral op de slaapkamers treffen de gezinscoaches vaak een grote bende aan. Soms ontbreken er kasten om kleding in op te bergen. Doelen die hierbij zijn gesteld zijn het opstellen van een schema voor het opruimen en schoonmaken van de woning en indien nodig de aanschaf van een stofzuiger, wasmachine en kledingkasten.

Een ander vaak genoemd punt bij woonsituatie is dat veel gezinnen een andere, vaak ruimere woning willen. Het vinden van een grotere, vaak ook duurdere woning is een lastige opgave, ook al omdat er huurachterstanden en overige schulden zijn. Ondanks de wens van een gezin is dit niet altijd als doel gesteld. De reden hiervan is niet in alle gevallen duidelijk. Uit gesprekken met gezinscoaches blijkt dat het krijgen van een andere woning niet altijd realistisch is.

Een andere reden voor de wens te willen verhuizen is het in één huis wonen van meerdere generaties. Vaak gaat het om moeders met meerdere kinderen waarvan een thuiswonende dochter ook één of meer kinderen heeft. Dit geeft spanningen, ook al omdat de kleine behuizing niet is berekend op het aantal personen. Ook hebben moeders en dochters vaak onenigheid over de opvoeding. Volgens de moeder voedt de dochter haar kinderen niet goed op. De dochter is vaak nog jong, besteed volgens de moeder onvoldoende aandacht aan het kind of laat het kind zonder overleg achter bij haar.

Verder worden bij woonsituatie doelen gesteld om overlast te verminderen. Meestal is dit overlast die door het gezin wordt veroorzaakt. Een enkele keer ondervindt het gezin zelf overlast van een buur. Overlastgevende gezinnen hebben vaak een moeizame relatie met de burens. Het gezin is zelf niet in staat het verstoorde contact met de burens te herstellen. Het doel is het contact met de burens te verbeteren. Er worden met het gezin afspraken gemaakt die overlast zoveel mogelijk moeten voorkomen. Kinderen en ouders moeten leren meer rekening te houden met de burens, zich rustiger te gedragen in huis en bijvoorbeeld niet te voetballen in de tuin, op straat voor de woning of in het trappenhuis. Door minder overlastgevend gedrag kunnen de burens milder worden gestemd, vervolgens wordt getracht het contact te vernieuwen.

Beheersing Nederlands

Achterstanden in taal beperken de integratiemogelijkheden. De meeste gezinnen zijn van buitenlandse herkomst. De ouders zijn vaak in het buitenland geboren en op oudere leeftijd naar Nederland gekomen. Onderhand wonen ze al gedurende tenminste tien jaar in Nederland, vaak nog langer. Een groot deel van de kinderen is in Nederland geboren. Alle kinderen volgen of hebben een opleiding in Nederland gevolgd. Een deel van de ouders heeft echter geen opleiding in Nederland gevolgd. In ongeveer een kwart van de dossiers is vermeld dat de beheersing van de Nederlandse taal van een ouder, meestal de moeder, onvoldoende is. Dit belemmert de veelal alleenstaande moeders niet alleen bij het vinden van werk, ook het onderhouden van contacten met de school van de kinderen en de burens kan hierdoor worden bemoeilijkt. Allochtonen die reeds in Nederland wonen (oudkomers) kunnen hun taalvaardigheid verbeteren door deel te nemen aan de cursus NT2 (Nederlands als tweede Taal). Van de oudkomers bereikte in 2004 ruim 10% het NT2-niveau 2 of hoger, dat nodig is voor deelname aan vervolgoledingen of de arbeidsmarkt. Dertig procent bereikte niveau 1, terwijl 60% geen vooruitgang heeft geboekt en is blijven steken op niveau 0 (SCP/WODC/CBS 2005). Dit is vergeleken met nieuwkomers een pover resultaat. Van de nieuwkomers bereikte 40% het NT2-niveau 2 of hoger, ruim 30% bereikte niveau 1 en 25% boekte geen voortgang.

Het goed spreken van Nederlands is een voorwaarde voor volwaardige deelname aan de samenleving. Bij een vijfde van de gezinnen is het verbeteren van het Nederlands één van de doelen.

4.2 Duur trajecten

De gezinscoachingstrajecten zouden maximaal zes maanden duren. Van 9% van de trajecten is de duur niet in de dossiers vermeld. Bijna twee vijfde (38%) van de trajecten heeft maximaal zes maanden geduurd (tabel 4.2). Met name de gezinscoaches van IBAG/VIG hebben het traject relatief vaak (47%) na zes maanden beëindigd. Bij GezinsKracht is dit 22%. Bij GAAF is slechts één van de 17 onderzochte trajecten binnen zes maanden afgerond. Van vier GAAF-gezinnen is de duur van het traject echter niet bekend. Voor ruim twee vijfde (41%) van de gezinnen is het gezinscoachingstraject verlengd. Meestal met een half jaar. Bij GezinsKracht is dit met 63% van de trajecten eerder regel dan uitzondering. Een kleiner deel van de gezinnen (17%) heeft langer dan 12 maanden een gezinscoach gehad, soms heeft de gezinscoach twee jaar nodig gehad om de doelen te bereiken.

Van een langere duur van het gezinscoachingstraject dan een half jaar is nog iets vaker het geval geweest dan uit de tabel blijkt. Enkele gezinnen zijn doorgestroomd van het ene gezinscoachingstraject (GAAF) naar de volgende (IBAG/VIG). Een ander gezin is

doorgestroomd van IBAG naar GezinsKracht. Het GezinsKracht-traject heeft negen maanden geduurd, de duur van het IBAG-traject is niet bekend. Daarnaast zijn sommige gezinnen na verloop van tijd nogmaals ingestroomd. Zo heeft een gezin, bestaande uit een alleenstaande moeder met vijf thuiswonende kinderen in de leeftijd van tien tot 21 jaar, het eerste half jaar van 2005 een gezinscoachingstraject doorlopen, eind 2005 is het gezin opnieuw ingestroomd. In september 2006 is de begeleiding beëindigd.

Tabel 4.2 Duur traject naar gezinscoachingsproject

	GezinsKracht		GAAF		IBAG en VIG		Totaal	
	N	%	N	%	N	%	N	%
< 6 maanden	6	22	1	6	27	47	39	38
6 - 12 maanden	17	63	8	47	17	29	42	41
> 12 maanden	2	7	4	24	11	19	17	17
onbekend	2	7	4	24	3	5	9	9
Totaal	27	100	17	100	58	100	102	100

Intensiteit contacten

Niet alleen de duur van de gezinscoachingstrajecten varieert per gezin, ook het aantal contacten van de gezinscoach met het gezin verschilt sterk. Gezinscoaches kunnen gezien hun caseload vier tot acht uur per week aan een gezin besteden. De intensiteit hangt af van zowel de zwaarte van de problematiek van het gezin als van de medewerking van de ouder(s). Niet alle ouders stellen de hulp van de gezinscoach op prijs. Vooral in het begin van het traject is er weerstand bij de ouder(s). Op basis van de informatie in de dossiers is niet goed duidelijk waarop die weerstand exact is gebaseerd. Het gaat vaak om gezinnen met een leef- en opvoedpatroon dat ongunstig is voor de ontwikkeling van de kinderen. De kennis en vaardigheden van de ouders zijn vaak beperkt en zij zien vaak niet in waarom en niet hoe de opvoeding anders zou kunnen. Bij een deel van de gezinnen zijn er kinderen onder toezicht gesteld, maar ook de gezinsvoogd heeft onvoldoende toegang tot het gezin. Het gezinscoachingstraject is bij een deel van de gezinnen niet vrijwillig. De gezinscoach moet weerstand tegengaan en vertrouwen opbouwen. Dit kan van invloed zijn op het aantal contacten bij aanvang van het traject. De intensiteit van de contacten hangt grotendeels af van de medewerking van de ouder(s). Bij ouders die vrijwillig meewerken en de hulp waarderen is het leggen van contact makkelijker dan bij ouders die zorgmijndend zijn. In de dossiers van de gezinnen wordt hierop niet expliciet ingegaan. In enkele dossiers is wel melding gemaakt van weerstand van ouders. Vaak komen ze in dat geval de gemaakte afspraken voor een gesprek met de gezinscoach niet na, zijn ze niet thuis op het afgesproken tijdstip of nemen ze de telefoon niet op.

Naarmate de problematiek ernstiger is, is het aantal contacten groter. Met name de eerste weken of zelfs maanden is er veel contact. De gezinscoach bezoekt het gezin in de beginperiode wekelijks, soms meerdere keren per week. De bezoekduur varieert van een half uur tot zes uur per contact. Daarnaast is er veelvuldig telefonisch contact. In enkele dossiers zijn de contactmomenten bijgehouden. Hieruit blijkt dat er gedurende het hele traject gemiddeld minstens één keer in de week contact is tot gemiddeld 1,4 keer. Met sommige gezinnen is vooral telefonisch contact, met andere vooral persoonlijk. De duur van deze contacten is meestal niet in de dossiers vermeld, maar een enkele keer is dit wel het geval. Hieruit blijkt dat een gezinscoach met een gezin, bestaande uit een alleenstaande moeder met vier kinderen en een kleinkind, gedurende acht maanden in totaal 25 keer telefonisch contact met het gezin heeft gehad met een gemiddelde duur van 15 minuten. Daarnaast heeft de gezinscoach het gezin 20 keer bezocht. De bezoekduur loopt uiteen van een half uur tot maximaal 3,5 uur, gemiddeld twee uur en vijf minuten. Het is wat betreft aantal personen een gemiddeld gezin. Ondanks de buitenlandse herkomst van het gezin, is in het dossier geen melding gemaakt van een onvoldoende beheersing van het Nederlands.

De problematiek die uit het dossier blijkt (schulden, vervuilde woning en problematische relatie tussen moeder en tienerdochter met kind) is niet zwaarder dan van veel andere gezinnen. De medewerking aan het gezinscoachingstraject is goed. Met name de moeder wil graag worden geholpen. Uit het dossier is niet duidelijk of het contact uitgaat van de gezinscoach of de moeder.

5. RESULTATEN

In dit hoofdstuk komen resultaten aan bod die de gezinscoaches met de gezinnen hebben bereikt. In de dossiers hebben de gezinscoaches aangegeven aan welke doelen zij hebben gewerkt. Van elk doel hebben de gezinscoaches in de dossiers gemeld of dit doel wel of niet direct na beëindiging van het gezinscoachingstraject is gehaald. Daarnaast is aangegeven of nazorg voor de gezinnen nodig is. Wanneer dit het geval is, is vermeld aan welke instelling(en) het gezin is overgedragen.

De vraag hoe de situatie van de gezinnen is enkele jaren na de gezinscoaching, kan helaas niet worden beantwoord. Het laatste onderdeel van het onderzoek, waarin we de gezinnen zouden vragen naar hun huidige functioneren en indien er sprake is van een verbetering, de bijdrage van gezinscoaching hieraan, is niet uitgevoerd (zie paragraaf 1.4). Wel zijn op basis van registraties van de Sociale Dienst, leerplicht en de politie gegevens beschikbaar over het gezinsinkomen en het schoolverzuim en de criminaliteit van de kinderen. Deze gegevens kunnen een indicatie geven van het huidige functioneren van het gezin.

5.1 Bereikte doelen

De gezinnen hebben met meerdere problemen te maken. Om deze problemen op te lossen hebben de gezinscoaches in overleg met de ouders, meestal een alleenstaande moeder, doelen gesteld. Van de in totaal 345 gestelde doelen, waarvan in het vorige hoofdstuk een beschrijving is gegeven, zijn volgens de gezinscoaches 157 gehaald. Dit is 46% van alle doelen. Gemiddeld hebben gezinscoaches van GezinsKracht per gezin 1,3 doelen gehaald. Bij GAAF hebben de gezinscoaches gemiddeld een vergelijkbaar aantal doelen per gezin (1,4) bereikt. Beide zijn lager dan bij IBAG/VIG, waar de gezinscoaches gemiddelde 2,4 doelen per gezin hebben bereikt.

Drang

Bij IBAG/VIG is gebruik gemaakt van drang en dwang. GezinsKracht en GAAF is vrijwillige hulpverlening. Gezinnen die niet willen meewerken zijn gekort op hun uitkering. Bij hoeveel gezinnen dit het geval is, is niet exact duidelijk. De uitvoering van de strafmaatregel ligt bij de Sociale Dienst en niet bij de gezinscoach. De teammanager van IBAG/VIG geeft aan dat de gezinscoach over het korten van de uitkering altijd intensief contact heeft met medewerkers van de Sociale Dienst. De gezinscoach geeft aan om welke reden(en) er moet worden gekort op de uitkering, met welk percentage er wordt gekort en voor welke termijn. Dit deelt de gezinscoach ook mee aan het gezin. De Sociale Dienst voert vervolgens de strafmaatregel uit. Het gemiddeld hogere aantal bereikte doelen bij IBAG/VIG kan een gevolg zijn van het toepassen van deze maatregel of alleen al van het dreigen met een korting.

Probleemgebieden

Met name doelen die zijn gesteld op het gebied van de opleiding van kinderen (71%), de woonsituatie (61%), huiselijk geweld (58%) en financiën (49%) scoren goed en zijn relatief vaak bereikt (tabel 5.1). Doelen om de beheersing van het Nederlands van de moeder te verbeteren zijn volgens de gezinscoaches in 43% van de gevallen behaald. Relatief laag scoren doelen op het gebied van opvoeding (38%), middelengebruik van de ouder(s) (29%), politiecontacten van kinderen uit de gezinnen (27%), gedrag van kinderen (16%) en

psychische klachten van de ouder(s) (15%). Van de laatstgenoemde doelen zijn de meeste niet gehaald.

Tabel 5.1 Doelen die volgens gezinscoaches zijn behaald naar project

	GezinsKracht (n=1-13)		GAAF (n=1-14)		IBAG en VIG (n=5-50)		Totaal (n=7-77)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Opleiding kinderen (n=48)	3	75	8	57	20	67	31	71
Woonsituatie (n=59)	5	50	2	67	29	63	36	61
Huiselijk geweld (n=12)	1	50	1	33	5	71	7	58
Financiën (n=70)	5	38	2	29	27	54	34	49
Beheersing Nederlandse taal (ouders) (n=23)	geen	geen	1	33	9	45	10	43
Opvoeding (n=71)	1	9	4	31	22	47	27	38
Middelengebruik ouders (n=7)	1	100	0	0	1	20	2	29
Politiecontacten kinderen (n=11)	geen	geen	0	0	3	33	3	27
Gedrag kinderen (n=31)	0	0	1	9	4	25	5	16
Psychische klachten (ouders) (n=13)	1	17	1	100	0	0	2	15

Positieve resultaten

Op het gebied van de opleiding van kinderen, de woonsituatie, huiselijk geweld en financiën zijn overwegend positieve resultaten behaald.

Opleiding kinderen

De beste resultaten zijn behaald met de opleiding van de kinderen. De problemen hadden vooral betrekking op te laat komen, schoolverzuim en een minder goed contact met school. Maar ook slecht luisteren in de klas, brutaal zijn en agressief gedrag kwam regelmatig voor. Daarnaast volgde een deel van de kinderen een opleiding die niet geschikt voor ze is of volgden ze helemaal geen opleiding en hadden ook geen werk. Op al deze gebieden zijn verbeteringen bereikt. De kinderen komen vaker weer op tijd op school, verzuimen minder en het contact van de ouder(s) met school is verbeterd. Daarnaast is door het inschakelen van extra hulp, bijvoorbeeld het schoolmaatschappelijk werk of een Boddaertcentrum, het gedrag van kinderen in de klas verbeterd. Sommige jongeren uit een gezin hebben met behulp van de gezinscoach en het jongerenloket werk gevonden.

Woonsituatie

Ook de woonsituatie is in het algemeen verbeterd. De woning is opgeruimd, schoongemaakt en opgeknapt. In enkele gevallen is met een beroep op bijzondere bijstand een koelkast of wasmachine aangeschaft. Het gezin heeft geleerd de woning te onderhouden, regelmatig af te wassen en de was te doen. Dit lijken kleine stappen, maar voor de gezinnen betekent het een enorme verbetering van hun welzijn. De veelal kleine woningen worden door het opruimen en verwijderen van rotzooi letterlijk ruimer, maar vooral ook gezonder. Mufheid en schimmels zijn verdreven, de lucht is schoner. In vieze en slecht geventileerde ruimten hopen vocht en schadelijke stoffen zich op en ontstaat een verzamelplaats voor schimmels en huismijt. En dat kan leiden tot gezondheidsklachten, zoals benauwdheid, hoesten, hoofdpijn, slijmvorming of chronische neusverkoudheid. Een opgeruimd en schoon huis met frisse lucht zal de gezondheid van de bewoners verbeteren.

Huiselijk geweld

Het huiselijk geweld is volgens informatie in de dossiers van de gezinnen afgenomen. In de dossiers wordt van huiselijk geweld gesproken als een ouder de kinderen of de partner slaat. Onderlinge ruzies en geweld tussen kinderen valt meestal niet onder huiselijk geweld, maar komt wel regelmatig voor in de gezinnen. Soms is expliciet vermeld dat kinderen in het gezin elkaar slaan, dat er een agressieprobleem in het gezin is, maar in het dossiers komt de term huiselijk geweld niet voor.

In zeven van de twaalf gezinnen waar doelen voor huiselijk geweld zijn gesteld zijn deze ook gehaald. In deze gevallen gaat het met name om geweld van de (ex-)partner, een enkele keer van een nieuwe partner. Meestal is de moeder het slachtoffer van geweld, maar soms ook de kinderen. In een enkel geval hebben moeder en dochter slaande ruzies. De ruzie kan hierbij zo hoog oplopen en gewelddadig worden dat de politie heeft moeten ingrijpen.

In enkele dossiers is sprake van ernstig geweld, inclusief sexueel geweld. Ook als de partner uit huis is geplaatst, gaat het geweld soms toch nog door of wordt de moeder gestalkt. De behaalde doelen bij huiselijk geweld zijn niet altijd het gevolg van ingrijpen van de gezinscoach. Enkele partners zitten in detentie, in een enkel geval met TBS. Hierdoor is de dreiging die van ze uitging voor het gezin weggefallen. Daarnaast zijn enkele vaders vrijwillig uit huis gegaan. Ook in die gevallen is het geweld beëindigd. De rol van de gezinscoach is hierbij niet altijd duidelijk.

Verder blijkt uit een dossier van een moeder met vijf kinderen dat zij haar man die haar mishandelde en veel schulden had gemaakt uit huis heeft gezet en vervolgens hulp heeft gezocht. Mede door de ondersteuning van de gezinscoach en de hulp die rond het gezin is georganiseerd lijkt zij in staat haar leven weer op te pakken en aandacht en tijd te hebben voor de kinderen.

Financiën

Wanneer het aanpakken van de schulden een doel is geweest, blijkt na afloop van het gezinscoachingstraject in de helft van de gezinnen de financiële situatie te zijn verbeterd. Vooral bij gezinnen in IBAG/VIG zijn de doelen relatief vaak behaald. In 54% van de gevallen tegenover 38% van de gezinnen in GezinsKracht en 29% in GAAF. In het traject IBAG/VIG werkt de gezinscoach meer dan bij GezinsKracht en GAAF samen met de Sociale Dienst. Om de doelen te bereiken zijn onder meer regelingen getroffen met schuldeisers. Hiervoor is een beroep gedaan op schuldhulpverlening. In veel gezinnen ontbrak het de ouder aan een overzicht van de uitgaven. Deze ouders hebben vaak een budgetteringscursus aangeboden gekregen.

De schulden van de gezinnen zijn soms groot.¹ Veel gezinnen hebben al jarenlang een bijstandsuitkering. Een minderheid van de veelal alleenstaande moeders heeft een baan. De vaders van de kinderen zijn in veel gezinnen vaak al jarenlang uit beeld, soms zitten ze in het buitenland of in detentie, maar vaker nog wordt in het dossier door de gezinscoach helemaal geen melding gemaakt van een vader. In geen enkele dossier is sprake van het betalen van alimentatie voor de kinderen noch de partner, waardoor het gezinsinkomen zou kunnen worden aangevuld. Meestal was het bijhouden van de financiële administratie een groot probleem voor de ouder. De post wordt niet meer opengemaakt en verdwijnt in een la of doos. Doordat de financiën weer op orde zijn gebracht en de ouder door de gezinscoach wordt ondersteund bij de administratie, is de ouder weer in staat dit te onderhouden.

¹ Meestal zijn geen exacte bedragen genoemd. In enkele dossiers wel. Daarbij gaat het om 5.000 euro, 10.000 euro, 13.000 euro. De schuldeisers zijn niet vermeld.

De doelen op het gebied van financiën zijn echter niet altijd gehaald. Soms is ook de schuldhulpverlening niet in staat met alle schuldeisers een akkoord te bereiken over de afbetaling of kwijtschelding van de schulden. Soms blijft een deel van de schulden staan. Een moeder met twee kinderen is bijvoorbeeld veroordeeld voor fraude en heeft een fraudeschuld overgehouden. In andere gevallen zijn de doelen niet gehaald, maar is niet altijd duidelijk waarom er geen verbetering is opgetreden. Een gezin, moeder met vijf kinderen, heeft veel schuldeisers (exacte hoogte van de schulden is niet bekend). De woningbouwvereniging heeft vanwege huurachterstanden beslag laten leggen op de huisraad van het gezin. Huisraad is echter niet of nauwelijks aanwezig. In dergelijke situaties, waarin meer gezinnen verkeren, lijkt er voor de schuldeisers weinig meer te halen.

Soms is een schuldregeling niet voldoende en is een beroep gedaan op de Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen (WSNP). In de WSNP-verklaring staat wat er is gedaan om een minnelijke schuldregeling met schuldeisers te treffen en waarom dat niet is gelukt. Voor een gezin is een beroep gedaan op de WSNP maar dit beroep is niet gehonoreerd. Daarop is bewindvoering aangevraagd. Bewindvoering is erop gericht om de financiële belangen te behartigen van personen die tijdelijk of blijvend niet in staat zijn dit zelf te doen. Oorzaken hiervan kunnen lichamelijke en/of psychosociale redenen zijn. De bewindvoering is wel geaccepteerd en wordt uitgevoerd door Humanitas.

Minder goede resultaten

Minder goede resultaten zijn bereikt op het gebied van beheersing van de Nederlandse taal, opvoeding, middelengebruik, criminaliteit en overlast, gedrag van kinderen en psychische klachten van de ouder(s).

Nederlandse taal

Bij bijna een kwart (23%) van de gezinnen is een betere beheersing van de Nederlandse taal een doel. Bij tien gezinnen (43%), waarvan de moeders een cursus Nederlands hebben gevolgd is dit doel gehaald. Dit is vergeleken met onderzoek naar het verbeteren van de taalbeheersing onder oudkomers een vergelijkbaar resultaat. Van oudkomers die NT2 volgen blijkt 40% vooruitgang te hebben geboekt. Overigens is 10% van de oudkomers op een niveau gekomen dat voldoende wordt geacht voor de arbeidsmarkt. In hoeverre dit het geval is voor de moeders van de tien gezinnen is niet duidelijk.

Politiecontacten

In een derde van de gezinnen zijn politiecontacten van een kind of kinderen een probleem. In een tiende van de gezinnen zijn doelen gesteld om criminaliteit en overlast van de kinderen te verminderen. In drie gezinnen is dit doel zo blijkt uit de dossiers ook bereikt. De kinderen hebben gedurende het gezinscoachingstraject geen misdrijven meer gepleegd. In ongeveer een kwart van de dossiers komen politiecontacten van de kinderen voor, maar dateren die van de periode voor het gezinscoachingstraject. Niet altijd is in de dossiers de aard van de criminaliteit vermeld. Wanneer dit wel is vermeld bleek het te gaan om diefstallen, straatroof, mishandeling, vechtpartijen en overlast, sexueel misbruik en (groeps)verkrachtingen. Het voorkomen van recidive van deze kinderen is geen doel op zichzelf. Wel zijn andere doelen, bijvoorbeeld bij gedrag van kinderen en opvoeding gericht op het verbeteren van het ouderlijk gezag, het disciplineren van kinderen, het bieden van vaste dagindeling waarbij de kinderen minder vaak op straat zwerven en het zoeken naar andere vrijetijdsbestedingen er mede op gericht de criminaliteit en overlast terug te dringen door de kinderen minder gelegenheid hiertoe te bieden. Daarnaast zit een aantal kinderen in detentie en zijn derhalve niet in staat delicten te plegen. Verder zijn er aan kinderen voogden toegewezen, waardoor het toezicht dient te zijn verbeterd.

Opvoeding en gedrag kinderen

Verbeteringen in de opvoedingssituatie en veranderingen van het gedrag van de kinderen in de gezinnen blijkt lastig te zijn. Uit de literatuur blijkt dat er een sterk verband bestaat tussen problematische opvoedingssituaties en gedragsproblematiek bij kinderen (Ormel e.a. 2000). In bijna de helft (46%) van de gezinnen zijn door de gezinscoaches gedragsproblemen met een kind of, wat vaak het geval is, met meerdere kinderen gesignaleerd. In 30% van de gezinnen zijn doelen gesteld gericht op gedragsverandering. In 16% van de gezinnen zijn deze doelen behaald. Bij opvoeding zijn de bereikte resultaten mager. Terwijl in 81% van de gezinnen problemen zijn gesignaleerd op het gebied van opvoeding, zijn in 70% van de gezinnen hierop verbeterdoelen vastgesteld. In slechts 38% van de gezinnen waarin verbeterdoelen zijn vastgesteld, zijn de gestelde doelen ook volledig bereikt.

Om een problematische ontwikkeling bij kinderen en jongeren te kunnen voorkomen of terug te dringen dienen de oorzaken en achtergronden daarvan bekend te zijn. In veel van de gezinnen gaat het niet om één oorzaak, maar om een samenhangend geheel van factoren. Een deel van de factoren vormt een bedreiging voor een goede ontwikkeling. Naast deze zogenoemde risicofactoren bestaan er factoren die kinderen en jongeren juist beschermen tegen problemen, de zogenoemde beschermende of protectieve factoren. Kinderen of jongeren krijgen problemen wanneer de beschermende factoren onvoldoende tegenwicht bieden aan de risicofactoren. Het risico op het krijgen van problemen wordt groter als verschillende factoren na elkaar van invloed zijn of als ze zich opstapelen (Meij en Boendermaker 2008). Uit onderzoek blijkt dat er bij ernstig probleemgedrag bij jongeren sprake is van een balanswerking tussen risicofactoren en beschermende factoren (Van der Laan en Blom 2006). Ook blijkt dat kinderen van anderhalf tot tweeënehalf jaar meer probleemgedrag vertonen naarmate er meer risicofactoren aanwezig zijn (Asscher en Paulussen-Hoogeboom 2005). De balans tussen beschermende factoren en risicofactoren blijkt cruciaal, niet alleen voor gedragsproblemen maar ook voor andere problemen in de ontwikkeling. Uit de literatuur blijkt dat er drie groepen van beschermende en risicofactoren zijn te onderscheiden die van invloed zijn op de ontwikkeling van kinderen en jongeren: intrapersonlijke factoren (genetische en biologische factoren); in de directe sociale omgeving (gezin, school en peergroep); en factoren in de ruimere omgeving (buurt, cultuur en samenleving).

Uit de dossiers van de gezinnen waar bij de kinderen sprake is van opvoed- en gedragsproblemen lijken in de meeste gezinnen meerdere risicofactoren aanwezig te zijn, terwijl het aantal protectieve factoren in deze gezinnen beperkt is. Bij het gedrag van de kinderen in de gezinscoachingsgezinnen zijn vooral genetische of biologische factoren en gezinsfactoren van invloed. Diverse kinderen zijn hyperactief en impulsief, zij hebben vaak een diagnose ADHD. Andere kinderen zijn prikkelbaar, reageren agressief en zijn vaak betrokken bij ruzies en vechtpartijen. In diverse dossiers is sprake van een laag IQ of zwakbegaafdheid van kinderen. Een groot deel van de kinderen ouder dan 12 jaar volgt speciaal onderwijs. In enkele dossiers worden na afloop van het gezinscoachingstraject ontwikkelingsachterstanden van kinderen gemeld en slechte schoolprestaties. De slechte schoolprestaties hangen echter ook samen met een hoog verzuim en een geringe betrokkenheid van de ouders bij de school. Gebrek aan aandacht en verwaarlozing van kinderen komt in diverse dossiers voor. Het bereiken van verbeteringen op het gebied van opvoeding en gedrag blijkt in de praktijk lastig.

Psychische klachten ouders

In een derde van de gezinnen zou sprake zijn van psychische klachten van een ouder, in 13% van de gezinnen zijn doelen gesteld op dit gebied, in twee gezinnen zijn die doelen ook gehaald. Een probleem is dat de moeders, het gaat uitsluitend over psychische klachten

van de moeders, geen hulp op dit gebied willen of geen vertrouwen zeggen te hebben in de psychiater of psycholoog waarmee ze contact hebben. De reden van hun weigering en gebrek aan vertrouwen is niet duidelijk, maar culturele factoren kunnen een rol spelen. Vrijwel zonder uitzondering zijn de vrouwen afkomstig uit het buitenland. De problemen en klachten nemen vaak wel enigszins af doordat de overige problemen in het gezin, zoals schulden, woonsituatie en opleiding van de kinderen, vaak wel zijn verbeterd tijdens het hulpverleningstraject.

5.2 Doorverwijzingen

Bijna drie kwart van de gezinnen (71%) is na beëindiging van het gezincoachingstraject de zorg niet beëindigd. Zij zijn overgedragen aan instellingen die al bij de zorg aan het gezin of gezinsleden zijn betrokken of doorverwezen naar hulpverlenende instanties. Dit betekent overigens niet dat de overige 29% van de gezinnen niet is doorverwezen. Niet altijd is in de dossiers melding gemaakt van doorverwijzingen of voortgezette hulpverlening. Daarnaast zijn enkele trajecten abrupt beëindigd omdat de moeder bijvoorbeeld met de noorderzon is vertrokken met achterlating van haar kinderen. Deze gezinnen zijn overgedragen aan de DOSA-regisseur. In totaal zijn in de 72 dossiers waarin van een doorverwijzing sprake is 158 doorverwijzingen naar instellingen voor zorg en toezicht genoemd, gemiddeld 2,2 per gezin. De meest genoemde zijn schuldhulpverlening, het algemeen en sociaal maatschappelijk werk en Bureau Jeugdzorg. Welke vorm van hulp en ondersteuning is aangevraagd en voor welke gezinsleden is niet altijd duidelijk.

Gedrag jeugdigen

De meeste doorverwijzingen hebben betrekking op de zorg voor jeugd. Dit betreft bijna een kwart vijfde van alle doorverwijzingen. Instellingen die worden genoemd zijn met name Bureau Jeugdzorg, jeugdreclassering, Assertive Community Treatment (ACT) Jeugd, Ondertoezichtstelling (OTS), Flexus, Kernpunt en Boddaertcentrum. Verder is twee maal melding gemaakt van een melding bij het Advies en Meldpunt Kindermishandeling (AMK).

Opvoeding en woonsituatie

Eveneens ruim een vijfde van de doorverwijzingen heeft betrekking op gezinsbegeleiding en opvoedingsondersteuning. Genoemde instellingen zijn het algemeen en sociaal maatschappelijk werk, Thuiszorg en Stichting Welzijnbevordering Antillianen en Arubanen. Daarnaast is diverse keren melding gemaakt van gespecialiseerde gezinszorg, gezinsverzorging of opvoedingsondersteuning zonder dat een specifieke instelling is genoemd.

Financiën

Ruim een vijfde van de gezinnen staat na beëindiging van het traject nog onder toezicht van schuldhulpverlening.

Psychische klachten

In totaal zijn elf personen doorverwezen naar een RIAGG, psychiatrische thuiszorg, een psychiater of naar de BAVO RNO Groep, tegenwoordig Parnassia BAVO Groep. Eén persoon is opgenomen in een gesloten inrichting.

Overig

De overige instellingen worden een of tweemaal genoemd en bestrijken een breed palet aan problemen. Hierbij gaat het onder meer om ondersteuning van personen met een

verstandelijke handicap, ondersteuning van een tienermoeder, vrouwenopvang, De Waag (huiselijk geweld) dagbehandeling, agressietherapie, cursus Nederlands en inburgeringscursus.

5.3 Huidige situatie gezinnen

Voor de huidige situatie van de gezinnen is gebruik gemaakt van registraties van de Sociale Dienst. Nagegaan is of de gezinnen nog een uitkering ontvangen. Verder is voor de huidige situatie van de kinderen gekeken in de registratie van leerplicht, waarin is nagegaan of er sprake is van schoolverzuim en in de registratie van de politie waarbij is gekeken of kinderen misdrijven hebben gepleegd na het gezinscoachingstraject.

Uitkering

In samenwerking met de Sociale Dienst zijn van de 102 gezinnen in juni 2009 nog 78 gezinnen aangetroffen in de registratie. Hiervan blijken echter 14 gezinnen uit Rotterdam te zijn vertrokken in de periode nadat zij zijn uitgestroomd uit de gezinscoaching. Daarnaast zijn 24 gezinnen niet aangetroffen in de registratie van de Sociale Dienst. Hierbij dient te worden bedacht dat de meeste gezinnen van buitenlandse herkomst zijn, waarvan in de dossiers niet altijd een Burger Service Nummer is vermeld en de namen in de dossiers van de gezinscoaches ook niet altijd correct bleken te zijn gespeld. Van de nog in Rotterdam verblijvende gezinnen ontvangen tenminste 64 van de 88 gezinnen (73%) twee tot vier jaar na beëindiging van het gezinscoachingstraject nog een bijstandsuitkering. Het hebben van een uitkering zegt op zichzelf niet zoveel over positieve of negatieve ontwikkelingen in de problematiek van het gezin. Wel blijkt hieruit dat een aanzienlijk deel van de gezinnen al jarenlang op uitkeringsniveau leeft. Bovendien is uit de dossiers gebleken dat een deel van de gezinnen in de schuldhulpverlening zit. De afbetaling van een schuldregeling duurt in totaal maximaal 36 maanden. Afhankelijk van de omvang van de afbetalingsregeling hebben deze gezinnen jarenlang van een bedrag moeten leven dat lager is dan een bijstandsuitkering. Welke uitwerking dit heeft op de draagkracht van de ouder en de ontwikkelkansen van de kinderen is niet bekend.

Schoolverzuim

Scholen zijn wettelijk verplicht spijbelende leerlingen te melden bij de gemeente. De leerplichtambtenaar houdt zich bezig met de controle op de naleving van de leerplicht. Daar hoort ook voorlichting bij aan jongeren over het belang van naar schoolgaan en de gevolgen van het overtreden van de leerplichtwet. Een positieve ontwikkeling is dat scholen in Rotterdam steeds vaker ook korter verzuim melden (gemeente Rotterdam 2008). Als er sprake is van ongegrond verzuim zijn ouders en vanaf 12 jaar ook de leerlingen aansprakelijk. Naast taakstraffen kan er voor spijbelende leerlingen of hun ouders sprake zijn van geldboetes tot maximaal 2.250 euro. In het uiterste geval volgt bij structureel verzuim zelfs een hechtenis. Bij het toezicht op de leerplicht worden verschillende soorten schoolverzuim onderscheiden:

1. *Absoluut verzuim*. Er is sprake van absoluut verzuim als een leerplichtige jongere niet bij een school staat ingeschreven. Volgens de Leerplichtwet zijn gemeenten verplicht om te controleren of alle inwoners die onder de Leerplichtwet vallen in een school staan ingeschreven;
2. *Relatief verzuim*. Er is sprake van relatief verzuim als een leerplichtige jongere wel in een school staat ingeschreven, maar zonder geldige reden les- of praktijktijd verzuimt. Volgens de Leerplichtwet zijn scholen alleen verplicht om de gemeente die gevallen te melden waar het verzuim ten minste 3 dagen heeft geduurd, of ten minste 1/8 deel van het aantal uren les- of praktijktijd in vier opeenvolgende weken. Deze gevallen van

schoolverzuim worden geacht zo zorgwekkend te zijn dat er nader onderzoek en interventie nodig is. De school zelf blijft verantwoordelijk voor de behandeling van het korter durende verzuim. Bij relatief verzuim wordt nog onderscheid gemaakt in luxe verzuim en signaalverzuim. Luxe verzuim treedt op als een leerling zonder toestemming tijdens de schoolperiode met vakantie gaat. Signaalverzuim is verzuim dat samenhangt met sociaal-emotionele problemen van de leerling.

Van de 320 kinderen en jongeren uit de gezinnen die gezinscoaching hebben ontvangen zijn 29 personen niet in de registratie van leerplicht aangetroffen. Sommigen zijn ouder dan 20 jaar en al enige tijd niet leerplichtig. De 29 niet teruggevonden jongeren zijn afkomstig uit 19 gezinnen. Van slechts vijf gezinnen zijn alle kinderen uit het gezin niet bij leerplicht bekend. Mogelijk zijn deze gezinnen uit Rotterdam vertrokken, hoewel één gezin wel een bijstandsuitkering ontvangt van de Sociale Dienst. Van de wel bij leerplicht bekende kinderen en jongeren blijken 31 na het gezinscoachingstraject uit Rotterdam te zijn vertrokken. Meestal naar gemeenten in de omgeving van Rotterdam. Zeven zijn vertrokken naar het buitenland.

De periode van schoolverzuim is nagegaan voor de periode een jaar voorafgaand aan de gezinscoaching, tijdens het traject en tot een jaar na gezinscoaching. De totale periode is derhalve twee jaar plus de duur van het gezinscoachingstraject, gemiddeld negen maanden. In deze periode hebben 66 van de 291 in de registratie van leerplicht aangetroffen kinderen van school verzuimt. Zeven kinderen zijn nog niet leerplichtig en is één persoon overleden. In totaal blijven er 283 leerplichtige kinderen over. Van leerplicht hebben we helaas niet de exacte verzuimdata ontvangen. Hierdoor is het niet mogelijk een uitsplitsing te maken naar verzuim voor, tijdens en na het gezinscoachingstraject.

Wanneer er sprake is van verzuim gaat het vrijwel uitsluitend om relatief verzuim, slechts bij één kind was sprake van absoluut verzuim. Volgens het jaarverslag van de leerplicht is in het schooljaar 2007-2008 589 keer sprake geweest van absoluut schoolverzuim onder alle Rotterdamse leerplichtige kinderen (gemeente Rotterdam 2008). In voorgaande schooljaren was dit aantal zelfs nog hoger, ruim boven de 600.

De 66 kinderen uit de gezinscoachingsgezinnen verzuimden gemiddeld ruim 20 dagen. Het aantal dagen loopt uiteen van één dag tot ruim boven de 100 dagen. De meesten hebben een enkele verzuimperiode, 12 kinderen hebben gedurende meerdere periodes van school verzuimd. In Rotterdam is in het schooljaar 2007-2008 van totaal 4.654 leerlingen een verzuimmelding bekend (gemeente Rotterdam 2008). Dit is 5,8% van het aantal leerplichtige kinderen en jongeren in Rotterdam. Omdat de verzuimdata van de personen uit de gezinnen met gezinscoaching niet exact bekend zijn is een exacte vergelijking niet mogelijk. Wel kunnen we een ruwe vergelijking maken. Van de onderzochte personen heeft 23% (65 van de 283 bij leerplicht bekende personen) van school verzuimt. Dit verzuim heeft plaatsgevonden gedurende een periode van twee jaar en negen maanden. Wanneer het verzuim evenredig verdeeld is over deze periode komt dit op jaarbasis neer op ruim 8%, hetgeen hoger is dan gemiddeld in Rotterdam, maar niet heel veel hoger.

Bekend bij politie

Van de 320 kinderen en jongeren zijn er 142 in de politieregistratie aangetroffen in de periode 2004-2008. Zij zijn als dader, slachtoffer, getuige of overige betrokkene van een incident vermeld. Het incident kan betrekking hebben op overlast, criminaliteit, huiselijk geweld of een andere zaak waarbij de politie heeft opgetreden. Een jaar voor aanvang van de gezinscoachingstrajecten komen 55 kinderen en jongeren reeds in de registratie voor. Dit is 17% van alle 320 kinderen en jongeren uit de gezinscoachingsgezinnen. Tijdens de trajecten komen 107 jongeren met de politie in aanraking (33%). Na afloop, tot maximaal

een jaar na beëindiging van het gezinscoachingstraject, gaat het nog om 22%. Vergeleken met de periode voorafgaand aan de gezinscoaching is sprake van een toename. Bekend bij de politie wil niet altijd zeggen dat de jongeren dader zijn van een misdrijf, zij kunnen ook slachtoffer zijn van bijvoorbeeld (huiselijk) geweld of als betrokkene staan geregistreerd. Op grond van de beschikbare informatie kan niet worden bepaald wanneer er sprake is van huiselijk geweld. Juist bij huiselijk geweld is in de politieregistratie de rolverdeling van dader en slachtoffer vaak niet vermeld.

Misdrijven

Meer dan de helft van de jeugdigen (61%) is voorafgaand aan het traject jonger dan 12 jaar. Het strafrecht geldt vanaf 12 jaar. Wie jonger is dan 12 jaar kan niet vervolgd en dus ook niet worden gestraft. Het aantal 12-minners dat bij de politie als verdachte van een misdrijf staat geregistreerd is beperkt. Nagegaan is welke 12+-ers voor, tijdens of na het gezinscoachingstraject verdacht zijn van het plegen van een misdrijf. Uit tabel 5.2 blijkt dat voorafgaand aan het traject bijna een kwart (24%) van de 12+-ers verdacht is van het plegen van een misdrijf, tijdens het traject loopt dit op tot nagenoeg de helft (49%). Dit percentage is hoger omdat een deel van de gezinnen langer dan een jaar, soms zelfs twee jaar, in het gezinscoachingstraject heeft gezeten. Na afronding van het gezinscoachingstraject is maximaal een jaar nadien ruim een vijfde (22%) verdacht van het plegen van een misdrijf. Bijna twee vijfde (39%) van de gezinnen is echter in de loop van 2008 uitgestroomd. De politiecijfers zijn verkregen tot en met het jaar 2008. Niet alle jongeren zijn derhalve aan het eind van 2008 reeds een jaar uitgestroomd. Corrigeren we hiervoor dan blijven er 76 jongeren over waarvan er 19 (25%) als verdachte van een misdrijf in de politieregistratie voorkomen. Een nagenoeg vergelijkbaar percentage als voorafgaand aan het gezinscoachingstraject.

Vergeleken met alle Nederlandse jongeren is dat een hoog percentage. Uit de meest recente landelijke Monitor Jeugd Terecht blijkt dat in 2005 tegen 4,4% van de 12-17 jarigen een proces-verbaal is opgemaakt, met name tegen allochtone jongeren (8,8%) (Blom en Van der Laan 2007).

Tabel 5.2 12+-ers uit gezinnen met gezinscoaches verdacht van misdrijven voor, tijdens en na traject

	Voor (1 jaar)		Tijdens (0,5 tot 2 jaar)		Na (0 tot 1 jaar)		Na (1 jaar)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Verdacht	27	24	64	49	33	22	19	25
Niet verdacht	86	76	66	51	115	78	57	75
Totaal	113	100	130	100	148	100	76	100

Het verschil in criminaliteit voor en na het gezinscoachingstraject is zeer beperkt. De periode waarnaar we hier kijken beslaat echter bijna drie jaar. De leeftijd van de betrokken jeugdigen varieert een jaar voor aanvang van de trajecten van één tot boven de 20 jaar. Bij de toename van het aantal jeugdigen dat bij de politie bekend is dient bedacht te worden dat in de drie jaar waarop de registratiegegevens betrekking hebben een groter deel van de jongeren op een criminaliteitsgevoeliger leeftijd is gekomen. Voorafgaand aan het gezinscoachingstraject zijn 113 jongeren 12 jaar of ouder, na afloop is dit toegenomen tot 148, een stijging van bijna een derde (31%). Ondanks deze forse toename van 12+-ers is het percentage dat verdacht is van een misdrijf nagenoeg gelijk gebleven.

Uit gesprekken met gezinscoaches blijkt dat veel jongeren uit de door hen begeleidde gezinnen op straat rondhangen. Eén van de doelen die zij stellen met de jongeren is het gezamenlijk zoeken naar een andere vrijetijdsbesteding. Ook overige genomen maatregelen kunnen hebben bijgedragen aan het lagere percentage jongeren dat verdacht is van een misdrijf. Een aantal jongeren wordt intensief begeleid en enkele jongeren zijn gedetineerd. Verder hebben sommige gezinnen een ruimere woning gekregen, waardoor er thuis letterlijk meer ruimte is voor de jongeren uit die gezinnen en zij wellicht vaker thuis zijn en minder op straat rondhangen. Daarnaast zijn veel doelen gesteld die moeten leiden tot een herstel van het ouderlijk gezag en het toezicht op de kinderen. De samenhang tussen versterking van het ouderlijk gezag en het toezicht op kinderen enerzijds en de ontwikkeling in de criminaliteit anderzijds is niet verder onderzocht.

6. CONCLUSIES

Rotterdam telt vele vormen van hulpverlening voor gezinnen. Bij de gezinscoachingsprojecten gaat het met name om de Intensieve Begeleiding Afro-Caribische Gezinnen (IBAG), Vroegtijdige Interventie Gezinnen (VIG), Gezamenlijke Aansturing Aanpak Feijenoord (GAAF) en GezinsKracht. De projectleiding van GezinsKracht wordt uitgevoerd door de GGD Rotterdam-Rijnmond, terwijl de overige drie worden uitgevoerd door FlexusJeugdplein, de lokale en preventieve jeugdhulpverlening in de stadsregio Rotterdam. Alle vier gezinscoachingsprojecten zijn gericht op vermindering van de draaglast en versterking van de draagkracht van problematische gezinnen. Het einddoel is het optimaliseren van de ontwikkelingskansen van de kinderen.

In dit onderzoek is nagegaan in hoeverre de inzet van gezinscoaches in Rotterdam heeft geleid tot (blijvende) resultaten op de opvoedingssituatie in gezinnen en het problematische gedrag van kinderen. Hiervoor zijn de dossiers van de gezinnen doorgenomen, verwerkt in een analyseschema en geanalyseerd. Aanvullende gegevens zijn verkregen van de politie over de betrokkenheid van gezinsleden bij incidenten, van de leerplicht over verzuim en van de Sociale Dienst over het ontvangen van een bijstandsuitkering. Verder zijn met enkele leidinggevend en gezinscoaches gesprekken gevoerd over de uitvoering van de gezinscoaching.

Met de verzamelde gegevens kunnen de onderzoeksvragen één tot en met vier worden beantwoord. Hierbij gaat het om de doelen die de gezinnen zich stellen, in hoeverre zij de door henzelf gestelde doelen tijdens het coachingstraject bereiken, in hoeverre de gezinnen in staat zijn tijdens en na afloop van het coachingstraject hun problemen op te lossen en in hoeverre het problematisch gedrag (waaronder overlastgevende en criminele activiteiten) van kinderen is veranderd. De laatste twee onderzoeksvragen zijn minder goed te beantwoorden. De vraag of de bereikte doelen minimaal een jaar na beëindiging van het coachingstraject nog in tact zijn, is door het niet hebben kunnen uitvoeren van de geplande enquête onder de gezinnen niet volledig te beantwoorden. Gebruikmakend van registratiegegevens van politie, Sociale Dienst en leerplicht kan deze vraag ten dele worden beantwoord. De laatste vraag, in hoeverre de individuele gezinsleden tevreden zijn over verschillende aspecten van de gezinscoachingsinterventie en de bereikte veranderingen in de opvoedingssituatie, kan in het geheel niet worden beantwoord. Alleen door de gezinnen zelf deze vragen te stellen kan hierover immers informatie worden verkregen.

6.1 Problematiek

Gemiddeld zijn in de door de gezinscoaches opgemaakte dossiers van de gezinnen 4,8 problemen benoemd (tabel 6.1). Gemiddeld hebben de gezinnen in GezinsKracht het geringste aantal problemen (4,4). Dit is enigszins lager dan dat van gezinnen IBAG/VIG (4,8) en vooral GAAF (5,2). Dit enigszins beperktere aantal problemen per gezin komt overeen met het doel van GezinsKracht om de minder problematische gezinnen te begeleiden. Het verschil met de overige gezinnen die zijn begeleid door een gezinscoach van GAAF en IBAG/VIG is echter gering. Ook de GezinsKrachtgezinnen zijn in het algemeen gezinnen met een meervoudige en hardnekkige problematiek. De samenstelling van deze gezinnen wijkt enigszins af van de overige gezinnen. GezinsKracht bereikt met name jonge gezinnen, de moeder is wat vaker onder de 25 jaar oud en het aantal kinderen per gezin ligt gemiddeld lager. Het gemiddeld aantal kinderen in de GAAF en IBAG/VIG

gezinnen is aanzienlijk hoger dan die van de GezinsKrachtgezinnen. De verwachting is dat de jonge moeders van de GezinsKrachtgezinnen meer kinderen zullen krijgen. Een aantal is ten tijde van het beëindigen van het gezincoachingstraject zwanger.

Tabel 6.1 Gemiddelde aantal problemen en gestelde doelen per gezin naar gezinscoachingstrajecten

	GezinsKracht	GAAF	IBAG / VIG	Totaal
Problemen	4,4	5,2	4,8	4,8
Gestelde doelen	1,9	3,4	4,2	3,4
Bereikte doelen	1,3	1,4	2,4	2,0

De meest voorkomende problemen waarmee gezinscoaches van GezinsKracht zijn geconfronteerd is een combinatie van financiële problemen, opvoedingsproblemen, problemen met de woonsituatie en huiselijk geweld. Dit is vooral problematiek die sterk samenhangt met de persoonlijkheid van de ouder. Volgens gezinscoaches van GezinsKracht is de problematiek waarmee zij in de praktijk worden geconfronteerd groter en zwaarder dan zij hadden verwacht.

De gezinscoaches van GAAF hebben in alle gezinnen te maken gehad met opvoedingsproblemen, vaak in combinatie met problemen op school, zeer problematisch gedrag van kinderen, politiecontacten van de kinderen en in wat mindere mate financiële problemen. De problemen in de GAAF-gezinnen hangen vooral samen met het gedrag van de kinderen. In veel van de zeer kinderrijke GAAF-gezinnen zijn het meerdere kinderen die problematisch gedrag vertonen, zowel in het gezin, op school als op straat. Door het relatief grote aantal kinderen is het aantal problemen in deze gezinnen groter dan in de gezinnen in de beide andere trajecten.

De gezinscoaches van IBAG/VIG hebben vooral te maken gehad met een combinatie van financiële problemen, opvoedingsproblemen, problemen met de woonsituatie, de opleiding van de kinderen en onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal. De problematiek in de IBAG/VIG gezinnen laat een sterke samenhang zien met het gedrag van de kinderen. Daarnaast lijkt een deel van de problemen samen te hangen met onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal, hetgeen de communicatie met school, hulpverlening en instanties, waarmee de ouders bijvoorbeeld in het kader van schulden te maken hebben, vaak niet bevordert.

6.2 Gestelde doelen

Gemiddeld hebben gezinscoaches van GezinsKracht bij een gezin 1,9 doelen gesteld voor het verbeteren van opvoedingssituatie in de gezinnen en het problematische gedrag van de kinderen (tabel 6.1). Dit is lager dan de gemiddelde doelen die zijn gesteld bij de overige gezinscoachingstrajecten. Bij GAAF hebben de gezinscoaches gemiddeld 3,4 doelen gesteld en bij IBAG/VIG zelfs 4,2. De gestelde doelen hangen wat betreft het aantal, de opvoedingssituaties en het gedrag waarop ze zich richten sterk samen met de in de gezinnen vastgestelde problematiek. Hierbij wordt opgemerkt dat zowel de aard van de gezinsproblematiek als de gestelde doelen met name door de gezinscoaches zijn bepaald. Voorafgaand aan het coachingstraject is niet door een onafhankelijk onderzoek met behulp van een gestandaardiseerde vragenlijst de problematiek in de gezinnen geïnventariseerd. Ons onderzoek is in 2008 gestart, vier jaar nadat de eerste gezinnen in de trajecten zijn ingestroomd. Een nulmeting, op basis waarvan de vooruitgang in de gezinnen na te zijn uitgestroomd kan worden vergeleken, is niet uitgevoerd. De gezinscoaches hebben

daarentegen in de dossiers de gezinsproblematiek breed geschetst. Hierbij geven ze de indruk dat ze wat ze waarnemen in de gezinnen aan problematiek in het gezinsdossier hebben vastgelegd.

De gezinscoaches van IBAG/VIG richten zich voor een belangrijk deel op dezelfde problematiek als de GezinsKrachtcoaches (financiën, opvoeding en woonsituatie). Daarnaast hebben zij echter vaker doelen gesteld op het gebied van de opleiding van de kinderen (52%) en de beheersing van de Nederlandse taal van de ouder (34%). Bij GAAF is de nadruk van de gezinsaanpak het sterkst gericht op de problematiek van de kinderen, met name problemen met de opleiding (82%), de opvoeding (76%) en het gedrag (65%). Op het gebied van financiën zijn bij de GAAF-gezinnen minder vaak doelen gesteld (41%).

Er zijn relatief weinig directe doelen gesteld voor de wel veelvuldig gesignaleerde problematiek van de politiecontacten van de jongeren in het gezin, de psychische problemen van een ouder en voor huiselijk geweld. De gezinscoaches zetten vooral in op gebieden waar de nood het hoogst is. Dit is deels ingegeven door pragmatisme. Op het gebied van financiën en het verbeteren van de woning, indien mogelijk zelfs een andere woning, zijn snel eerste resultaten te halen. Daarnaast heeft dat ook te maken met het winnen van het vertrouwen van het gezin. Veel gezinnen hebben ernstige problemen met schuldeisers, sommige dreigen uit huis te worden gezet. Veel woningen hebben achterstalling onderhoud, zijn sterk vervuild of ontbreekt het de huishouding aan huisraad en soms aan een koelkast of wasmachine. Met name fysieke gebreken aan de woning en materiële tekorten kunnen door gezinscoaches relatief eenvoudig worden opgelost. Het wegnemen van acute dreigingen, zoals een huisuitzetting of afsluiting van gas en licht, sterkt het vertrouwen van de ouder en de overige gezinsleden in de gezinscoach. Dit stelt de gezinscoach in staat ook op andere, gevoeligere terreinen doelen te stellen, bijvoorbeeld de opvoeding van de kinderen.

Mede door het ontbreken van een rolmodel, hebben veel ouders niet altijd in de gaten dat hun opvoedingsstijl het problematische gedrag van hun kinderen eerder versterkt dan vermindert. Op het gebied van opvoeding is een relatief groot aantal doelen geformuleerd. Het ontbreekt veel ouders vooral aan het stellen van duidelijke regels en het bieden van structuur. Daarnaast hebben ouders door hun problemen op andere gebieden niet altijd aandacht voor hun kinderen. Het verbeteren van de financiën en de woning is een belangrijke randvoorwaarde voor het creëren van een betere opvoedingssituatie, maar is geen garantie op succes. Daadwerkelijke verbeteringen in de thuissituatie hangen van een groot aantal factoren af: onder meer van de opvoedkundige en communicatieve vaardigheden van de ouder, maar ook van de ontvankelijkheid van het kind. In hoeverre verbeteringen in de thuissituatie zal leiden tot minder overlastgevend en crimineel gedrag op straat is de vraag. Op straat is het aantal risicofactoren nog groter dan thuis. Vooral de woonbuurt en de vriendengroep spelen hierbij een belangrijke rol.

6.3 Bereikte doelen

Van de gestelde doelen is volgens de dossiers 46% bereikt. Gemiddeld hebben gezinscoaches van GezinsKracht per gezin 1,3 doelen gehaald (tabel 6.1). GAAF heeft een vergelijkbaar resultaat behaald (1,4). IBAG/VIG scoort met een gemiddelde van 2,4 bereikte doelen per gezin het hoogst. Bij IBAG/VIG is van drang gebruik gemaakt. De stok achter de deur is een korting op de uitkering. Dit kan een verklaring zijn voor het hogere aantal bereikte doelen bij IBAG/VIG.

Gestelde doelen op het gebied van de opleiding van kinderen (71%), de woonsituatie (61%), huiselijk geweld (58%) en financiën (49%) zijn volgens de dossiers relatief vaak bereikt. Doelen om de beheersing van het Nederlands van de moeder te verbeteren zijn volgens de gezinscoaches in 43% van de gevallen behaald. Onderzoek naar het verhogen van taalvaardigheid van oudkomers laat een vergelijkbaar resultaat zien (SCP/WODC/CBS 2005).

Relatief laag scoren de bereikte doelen op het gebied van opvoeding (38%), middelengebruik van de ouder(s) (29%), politiecontacten van kinderen uit de gezinnen (27%), gedrag van kinderen (16%) en psychische klachten van de ouder(s) (15%).

6.4 Voorkomen terugval

Op diverse probleemgebieden, met name middelengebruik ouders, politiecontacten kinderen, gedrag kinderen en psychische klachten, vallen de resultaten tegen, maar zijn ook relatief weinig doelen gesteld. De terughoudendheid van de gezinscoaches bij het niet stellen van doelen op wel aanwezige problematiek lijkt een weerspiegeling te zijn van het bij voorbaat geringe vertrouwen dat zij hebben op een goed resultaat. Bij de gestelde opvoedingsdoelen ligt dit anders. Daar is fors op ingezet door de gezinscoaches, maar het resultaat is niet in verhouding tot hun inzet. Zes tiende (62%) van alle gestelde doelen op het gebied van opvoeding is niet bereikt. Juist bij deze doelen is meer dan bij andere doelen ingezet op een gedragsverandering bij kinderen. Om dat te bereiken is de hulp van de ouders nodig. Bij veel van de overige problemen kan de gezinscoach doelen bereiken door min of meer onafhankelijk van de medewerking van de ouders actie te ondernemen. Voor het op orde brengen van de administratie bijvoorbeeld is de medewerking van de ouders wel nodig, maar kan die eventueel beperkt blijven. Bovendien is dat een probleem waarbij de ouders met aanmaningen en opdringerige crediteuren worden lastig gevallen. Opvoeden van kinderen is echter een 24-uurs taak. Het bereiken van verbeteringen in de opvoeding en het gedrag van kinderen gaat niet zonder de medewerking van de ouders. Niet alle ouders zijn hiertoe in staat. Een deel van de ouders wordt in de dossiers als zwakbegaafd omschreven. Zij zien niet altijd in welke onderdelen van de opvoeding dienen te worden verbeterd en wat daarvan het doel is. Niet altijd is duidelijk waarop de kwalificatie van zwakbegaafd is gebaseerd. Een IQ-test is vaak niet uitgevoerd. Wanneer het een allochtone ouder betreft lijkt met name de grote achterstand in de beheersing van het Nederlands hiervoor een beletsel.

Door fysieke, psychische en/of cognitieve beperkingen is een deel van de ouders onvoldoende in staat zelfstandig de opvoeding van hun kinderen te verbeteren. De moeders staan er vaak ook helemaal alleen voor. Van ondersteuning van de vaders van de kinderen wordt in de meeste dossiers geen melding gemaakt. Van een sociaal netwerk van familie, vrienden en burens is vaak evenmin sprake. De combinatie van een groot gezin, laag inkomen (mede door een schuldafbetalingsregeling), geen of lage opleiding, kinderen die meer dan gemiddeld speciaal onderwijs volgen, een slechte beheersing van de Nederlandse taal en het hebben van persoonlijke problemen - een drankverslaving, oververmoeidheid en psychische klachten en depressiviteit – maakt dat verbeteringen lastig zijn te realiseren.

De afronding van de gezinscoaching en uitstroom van de gezinnen is een knelpunt. Twee vijfde (38%) van de gezinnen is een half jaar begeleid door de gezinscoach. Voor deze ouders is een half jaar gezinscoaching voldoende gebleken om het gezin door de ondersteuning en hulp weer op de rails te krijgen. Zij zijn in staat de regie in het gezin weer

op te pakken. Wel ontvangen zij op het gebied van wonen, opvoeding en problematisch gedrag van hun kinderen vaak nog ondersteuning van gespecialiseerde instellingen.

Voor de meeste ouders is een half jaar gezinscoaching te kort gebleken. Zij zijn langer begeleid dan de reguliere duur van het gezinscoachingstraject van een half jaar. Soms volgt na een verlenging van de trajectduur zelfs nog een tweede periode in een ander gezinscoachingstraject. Er zijn verbeteringen, maar ondanks de vaak langdurige ondersteuning zijn de doelen niet altijd gehaald.

Sommige van de gestelde doelen - met name doelen ter verbetering van de opvoeding waarbij het gaat om de communicatie in het gezin, het bieden van duidelijke regels en structuur en aandacht en ondersteuning van de kinderen bij hun dagelijkse bezigheden en school - zijn ondanks verbeteringen die zich ook hebben voorgedaan, vaak nog ver buiten bereik van de gezinnen. Deze doelen zullen wellicht ook in de toekomst niet altijd volledig worden gerealiseerd. Om de ontwikkelingskansen van de kinderen te garanderen hebben deze gezinnen gedurende een langere periode (intensieve) gezinsondersteuning nodig. Voor sommige ouders geldt zelfs dat zij ondersteuning nodig hebben tot het moment dat de kinderen het ouderlijk huis hebben verlaten. De intensiteit en duur van deze ondersteuning verschilt per ouder en is afhankelijk van de draaglast en de draagkracht van de ouder. Draaglast en draagkracht zijn in de gezinnen bovendien geen constanten, maar variëren in de tijd.

Vervolgbegeleiding

Bijna drie kwart van de gezinnen (71%) is door gezinscoaches na beëindiging van het gezinscoachingstraject doorverwezen naar vervolghulp of overgedragen aan instellingen die al bij de zorg aan gezin of gezinsleden zijn betrokken. Veel gezinnen zitten na het coachingstraject nog in een traject voor schuldsanering of zijn overgedragen aan zorginstellingen, onder meer aan het algemeen en sociaal maatschappelijk werk en Bureau Jeugdzorg. Uit een eerdere evaluatie van VIG door het Instituut voor Jeugd en Welzijn (2005) blijkt dat de overdracht naar vervolfbegeleiding in het verleden stroef is verlopen vanwege wachtlijsten bij reguliere instellingen, zoals Bureau Jeugdzorg. In hoeverre dit is verbeterd is niet bekend. Overdracht en vervolfbegeleiding zouden onderwerpen zijn geweest in de enquête die de onderzoekers onder de gezinnen hadden willen afnemen. Dit onderdeel kon echter niet worden uitgevoerd.

6.5 Huidige situatie

Over de huidige situatie van de gezinnen is weinig bekend. Bijna drie vierde van de gezinnen (73%) ontvangt twee tot vier jaar na te zijn uitgestroomd uit de gezinscoaching nog een uitkering. Dit betekent dat een gezin langdurig op bijstandsniveau leeft of zelfs lager wanneer er sprake is van een schuldafbetaling, hetgeen bij een deel van de gezinnen het geval is. Het risico voor kinderen om in armoede op te groeien is in eenoudergezinnen relatief groot.

Verder is een kwart (25%) van de jongeren uit de gezinnen met gezinscoaching tot een jaar na de uitstroomdatum in aanraking geweest met de politie. Voor de instroomdatum was dit 24%. Gezinscoaching lijkt geen effect te hebben gehad op de criminaliteit van de betrokken jongeren. Hierbij dient echter wel rekening te worden gehouden met een leeftijdseffect. De leeftijd van de jongeren uit de gecoachte gezinnen is in de betreffende periode met gemiddeld drie jaar gestegen tot een leeftijd waarop een relatief hoog percentage jongeren experimenteert met diverse vormen van regelovertredend gedrag, waaronder criminaliteit.

Het aantal jeugdigen uit de gezinnen, dat ouder is geworden dan 12 jaar en de criminaliteitsgevoelige leeftijd van 14 tot 17 jaar heeft bereikt, is in de periode dat zij gezinscoaching hebben ontvangen met bijna een derde toegenomen. Een stabilisering van het percentage jongeren dat voor het plegen van misdrijven met de politie in aanraking is geweest, kan derhalve eerder als een positief resultaat worden beschouwd.

6.6 Ten slotte

Gezinscoaching heeft in gezinnen tot een afname van de problematiek geleid. Met name bij acute problemen op praktisch gebied, zoals schulden en vervuilde en verwaarloosde woningen zijn belangrijke verbeteringen gerealiseerd. Gezinscoaches richten zich van begin af aan ook actief op deze problemen van de gezinnen. Gezinnen blijken hierbij graag te willen worden geholpen, ook gezinnen die als zorgmijndend bekend staan en waarbij drang moet worden toegepast. Gezinscoaches ontmoeten meer weerstand als zij gedragsveranderingen willen bereiken op het gebied van de opvoeding van kinderen, het gedrag van kinderen, het middelengebruik en de psychische klachten van ouders. Deze problemen blijken hardnekkiger te zijn. De termijn van een half jaar die voor een regulier gezinscoachingstraject staat, is hiervoor te kort. De meeste gezinnen hebben langer dan een half jaar een gezinscoach gehad, sommige gezinnen zijn zelfs twee jaar begeleid. Ook dan zijn nog niet alle gewenste verbeteringen gerealiseerd.

De complexiteit van de problematiek in relatie tot de sociale en cognitieve beperkingen van de veelal alleenstaande moeders, waardoor zij niet in staat zijn de verantwoordelijkheid voor het gezin te dragen, maakt dat een deel van de gezinnen langdurig begeleiding nodig heeft. Deze moeders zijn onvoldoende in staat de tijdens de coaching geleerde handelingen toe te passen op nieuwe situaties, waarmee zij in hun dagelijkse leven worden geconfronteerd. Om terugval te voorkomen en problemen in de opvoedingssituatie in gezinnen en het problematische gedrag van kinderen tijdig te herkennen en bij te sturen, zullen deze gezinnen moeten worden begeleid tot de kinderen de volwassen leeftijd van 18 jaar hebben bereikt.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Asscher, J.J., M.C. Paulussen-Hoogbeem (2005)
De invloed van protectieve en risicofactoren op de ontwikkeling en opvoeding van jonge kinderen. *Kind en Adolescent*, jaargang 26.
- Blom, M., A.M. van der Laan (2007)
Monitor Jeugd terecht 2007. Fact sheet 2007-3. WODC, ministerie van Justitie, Den Haag.
- Burik, van, A.E., R.T van Vianen (2006)
Multiprobleemgezinnen in de Agglomeratie Amsterdam. Een onderzoek naar de omvang en samenstelling van multiprobleemgezinnen en de hulpverlening van de geïndiceerde jeugdzorg aan deze gezinnen. Adviesbureau Van Montfoort, Woerden
- Baartman, H. (1987)
Loyaliteit in de hulpverlening aan multi-problem gezinnen. In: D. Schülter (red.). *Jeugdhulpverlening in het perspectief van de contextuele benadering*. Utrecht.
- Baartman, H., J. Dijkstra (1987)
Multi-problem gezinnen; interpretatiekaders I. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 25, blz 2-20.
- Centrum voor Onderzoek en Statistiek (2009)
Feitenkaart Aandachtspunten volkshuisvestingbeleid Rotterdam en regio 2006. COS, gemeente Rotterdam.
- Daly, M. (2007)
Parenting in contemporary Europe: a positive approach. Raad van Europa, Straatsburg.
- Egten, C. van, E. Zeijl, S. de Hoog, C. Nankoe, E. Petronia (2008)
Gezinnen van de toekomst. Opvoeding en opvoedingsondersteuning. E-quality en Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.
- Franssen, J., K. Jurrius (2005)
De C-toets getoetst. In: *Nederlands tijdschrift voor jeugdzorg*, 6, blz. 293-296.
- Gemeente Rotterdam (2007)
Ieder kind wint in Rotterdam. Actieprogramma risicojeugd 2007-2010. Gemeente Rotterdam, dienst Jeugd, Onderwijs en Samenleving, Rotterdam.
- Gemeente Rotterdam (2008)
Jaarverslag Leerplicht 2007-2008. Gemeente Rotterdam, Dienst Jeugd, Onderwijs en Samenleving, Rotterdam.
- Ghesquière, P. (1993)
Multi-Problem gezinnen. Problematische gezinssituaties in perspectief. Uitgeverij Garant, Leuven/Apeldoorn.
- GGD Rotterdam-Rijnmond (2008)
Jeugdmonitor Rotterdam. Rapportage gemeente Rotterdam 2008. GGD Rotterdam-Rijnmond, Rotterdam.
- Groenendaal, H., M. Dekovic (2000)
Risicofactoren voor kwaliteit van de opvoeding. *Pedagogiek*, jaargang 20, 1, blz. 3-22.
- Hashima, P.Y., P.R. Amato (1994)
Armoede, sociale steun en ouderlijk gedrag. In: *Literatuurselectie Kinderen en adolescenten*, nr. 3, blz. 307-320.
- Hermanns, J. (2005)
Op weg naar een volwassen jeugdbeleid. Lezing voor de Conferentie Operatie Jong, Utrecht. (www.onderwijsachterstanden.nl)

- Instituut Jeugd en Welzijn (2005)
Evaluatieonderzoek VIG Oude Noorden. Tweede tussentijdse evaluatie. Instituut Jeugd en Welzijn, Vrije Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.
- Lange, A. (2006)
Gedragsverandering in gezinnen. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Laan, A.M. van der, M. Blom (2006)
Jeugddelinquentie: risico's en bescherming. Bevindingen uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit 2005. WODC, Den Haag.
- Meij, H., L. Boendermaker (2008)
Oorzaken en achtergronden van een problematische ontwikkeling. Nederlands Jeugdinstituut, Utrecht.
- Olijve, M., R. van Nieuwland (2000)
De methodiek van IOG-LVG en IPG-LVG. Hulp aan Huis Groningen/Drenthe/Twente, Groningen/Assen.
- Otten, F., W. Bos, C. Vrooman, S. Hoff (2008)
Armoedebericht 2008. Sociaal en Cultureel Planbureau en Centraal Bureau voor de Statistiek. Centraal voor de Statistiek, Den Haag / Heerlen.
- Ormel, J., J. Neeleman, D. Wiersma (2000)
Determinanten van psychische (on)gezondheid. In: Maas, I.A.M. en J. Jansen. Psychische (on)gezondheid: determinanten en de effecten van preventieve interventies. RIVM-rapport nr. 270555001. RIVM, Bilthoven.
- Raad voor maatschappelijke Ontwikkeling (2001)
Aansprekend opvoeden. Balanceren tussen steun en toezicht. Advies 18. RMO, Den Haag.
- SCP/WODC/CBS (2005)
Jaarrapport Integratie 2005. Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC), Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Den Haag/Heerlen.
- Spanjaard, H., M. Berger (1994)
Families First. Hulp aan gezinnen ter voorkoming van uithuisplaatsing van kinderen. Jeugd en samenleving, nr.12, blz. 720-729.
- Trimbos-instituut (2007)
Kinderen van ouders met psychische problemen. Factsheet Preventie. Trimbos-instituut, Utrecht.

